

АНАЛІТИК
АУДИТОРСЬКА ФІРМА

ЕКОНОМІКА ФІНАНСИ ПРАВО

ЩОМІСЯЧНИЙ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНИЙ ЖУРНАЛ

№ 9/2'2017

(видається з 1994 року)

ISSN 2409-1944

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата з економічних і юридичних наук

Наказ Міністерства освіти і науки України від 21 грудня 2015 р. №1328 (економічні науки), Наказ Міністерства освіти і науки України від 11 липня 2016 р. № 820 (юридичні науки). Реєстраційне свідоцтво серії КВ № 21620-11520ПР від 12 жовтня 2015 р.

Журналу присвоєно міжнародний ідентифікаційний номер ISSN 2409-1944 та включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus.

Засновники:

Аудиторська фірма "Аналітик" спільно з Таврійським національним університетом ім. В.І.Вернадського та Національною академією внутрішніх справ України

Статті обов'язково проходять

відбір, внутрішнє і зовнішнє рецензування

Рекомендовано до друку та до поширення через мережу Інтернет Вченою радою Національної академії внутрішніх справ України (Протокол № 18 від 13 вересня 2017 року) та Вченою Радою Таврійського національного університету ім. В.І.Вернадського

(Протокол № 35 від 18 вересня 2017 року). Повний або частковий передрук матеріалів журналу допускається лише за згодою редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Підписано до друку 25.09.2017

Формат 60/84/8

Наклад – 250 прим.

Адреса редакції: 01001, м. Київ, вул. Хрещатик, 44

Телефони: (050) 735-43-41, (096) 221-88-61

Факс: (044) 278-05-88

E-mail: efp.redaktor@gmail.com

Сайт: www.efp.in.ua

Суб'єкт видавничої справи

© "Аналітик", 2017
© "Економіка. Фінанси. Право",
2017

Типографія: ТОВ "Міжнародний бізнес центр"

Заступник редакційної колегії з правових наук:

Лоцихін Олександр Миколайович, д.ю.н., професор, декан юридичного факультету Академії муніципального управління, Заслужений економіст України

Члени редакційної колегії з правових наук:

Баймуратов Михайло Олександрович, д.ю.н., професор, завідувач кафедри конституційного, адміністративного та міжнародного права Маріупольського державного університету, заслужений діяч науки і техніки України
Бичкова Світлана Сергіївна, д.ю.н., професор, заступник начальника кафедри цивільного права і процесу Національної академії внутрішніх справ

Василинчук Віктор Іванович, д.ю.н., професор, професор кафедри спеціальної техніки та оперативно-розшукового документування Національної академії внутрішніх справ, заслужений юрист України

Глушков Валерій Олександрович, д.ю.н., професор, завідувач спеціальною кафедрою № 1 Національної академії Служби безпеки України, заслужений юрист України

Джужа Олександр Миколайович, д.ю.н., професор, головний науковий співробітник відділу організації науково-дослідної роботи Національної академії внутрішніх справ, заслужений юрист України

Кампо Володимир Михайлович, к.ю.н., доцент, громадський діяч, заслужений юрист України

Клименко Олена Вікторівна, к.ю.н., доцент, доцент кафедри теорії, історії держави і права та конституційного права Академії муніципального управління

Конonenко Леонід Минович, к.ю.н., професор, професор кафедри муніципального, цивільного та адміністративного права Академії муніципального управління

Копан Олексій Володимирович, д.ю.н., професор, провідний науковий співробітник наукової лабораторії з проблем досудового розслідування навчально-наукового інституту № 1

Литвин Олександр Петрович, к.ю.н., професор, професор кафедри публічно-правових дисциплін Університету сучасних знань

Луць Володимир Васильович, д.ю.н., професор, завідувач відділу проблем приватного права Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака НАПрН України, заслужений діяч науки і техніки України

Озерський Ігор Володимирович, д.ю.н., доцент, професор кафедри кримінального права та правосуддя Запорізького національного університету, академік міжнародної кадрової академії, відмінник освіти України, радник юстиції

Приходько Христина Вікторівна, к.ю.н., професор, доцент кафедри муніципального, цивільного та адміністративного права Академії муніципального управління

Фрицький Юрій Олегович, д.ю.н., професор, професор кафедри теорії, історії держави і права та конституційного права Академії муніципального управління

Керівник редакційної колегії з економічних наук:

Дацій Олександр Іванович, д.е.н., професор, в.о. ректора Академії муніципального управління, Заслужений працівник освіти України

Заступник керівника редакційної колегії з економічних наук:

Бутинець Тетяна Анатоліївна, д.е.н., професор, професор кафедри економіко-правових дисциплін Національної академії внутрішніх справ

Члени редакційної колегії з економічних наук:

Невелєв Олександр Михайлович, д.е.н., доцент, завідувач кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності та адміністративного менеджменту Академії муніципального управління

Вініченко Ігор Іванович, д.е.н., професор, завідувач кафедри економічної теорії та економіки сільського господарства Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету

Іванюта Василь Фалімонович, д.е.н., доцент, професор кафедри бізнес-адміністрування та зовнішньоекономічної діяльності Полтавського університету економіки і торгівлі

Клименюк Микола Миколайович, д.е.н., професор, завідувач кафедри менеджменту Академії муніципального управління

Кондрашихін Андрій Борисович, д.е.н., доцент, завідувач кафедри державних та місцевих фінансів Академії муніципального управління

Корецька Світлана Олександрівна, д.е.н., доцент
Манцевич Юрій Миколайович, д.е.н., доцент, завідувач секретаріату Комітету Верховної Ради України з питань будівництва, містобудування і житлово-комунального господарства

Потишняк Олена Миколаївна, д.е.н., доцент, професор кафедри організації виробництва, бізнесу та менеджменту Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка

Пруківський Володимир Геннадійович, д.е.н., професор, перший проректор Запорізького національного технічного університету

Сук Петро Леонідович, д.е.н., доцент, професор кафедри бухгалтерського обліку і аудиту Національного університету біоресурсів і природо-користування України

Ткаченко Сергій Анатолійович, к.е.н., доцент, виконуючий обов'язки ректора Вищого навчального закладу «Міжнародний технологічний університет «Миколаївська політехніка»

Царенко Оксана В'ячеславівна, д.е.н., доцент, завідувач кафедри обліку і аудиту Академії муніципального управління

Керівник редакційної колегії з правових наук:

Константинов Сергій Федорович, д.ю.н., професор, завідувач кафедри адміністративної діяльності НАВС

Шеф-редактор:

Головач Володимир Володимирович, к.ю.н., голова правління Аудиторської фірми "Аналітик", Заслужений юрист України

Технічний редактор:

Куцяк Олександр Анатолійович

Випусковий редактор:

Туманян Анна Оганесівна

ЗМІСТ

В.С. РЕЙКІН. Концептуальні засади детінізації економіки України	4
О.М. ЛУК'ЯНЧУК, Д.В. ВОЛКОВА. Выбор и способы снижения предпринимательских рисков в деятельности предприятия за счет оптимальной организационной структуры	8
К.І. ГАЛАК. Особливості методики обліку витрат соціально-орієнтованої діяльності	15
Н.О. ПОТАПОВА, І.Ю. КОШАРЕНКО. Особливості використання математичних методів в системі управління витратами промислового підприємства	21
О.О. СІЧНЯК. Бюджетно-податкове регулювання соціально-економічного розвитку в Україні: проблеми та стратегічні перспективи	23
В.М. ВИНОГРАДНЯ, Н.М. ЄВТУШЕНКО. Аналіз напрямів управління банківськими ризиками на сучасному етапі	29
Т.Г. ПАШАЕВ. Антикризисная адаптация финансовой поддержки политики сплочения Европейского Союза	35

АНОТАЦІЇ, КОМЕНТАРІ, КОНСУЛЬТАЦІЇ

А. ТУМАНЯН. Національний банк VS Спілка аудиторів	39
В. АРХИПОВА. Способи захисту прав вкладників банків-банкрутів	42
В. АРХИПОВА. Правомірність встановлення домофону. Позитивні і негативні наслідки	44

РЕЙКІН

Віталій Самсонович
Vitaliyreikin@gmail.com

УДК 330.101.54

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ДЕШАДОВАЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

CONCEPTUAL PRINCIPLES OF ECONOMY DESHADOWING IN UKRAINE

к.е.н., доцент, ЧНУ імені
Лесі Українки

У статті наведено концептуальні положення, принципи, вимоги та методологічні основи реалізації концепції детінізації національної економіки. Сформульовано домінуючу концептуальну ідею та перелік пріоритетних економіко-регулятивних заходів детінізації економіки України. Подано матрицю оцінки впливів взаємодії тіньової та офіційної економіки у кризовий період.

В статье приведены концептуальные положения, принципы, требования и методологические основы реализации концепции детенизации национальной экономики. Сформулирована доминирующая концептуальная идея и перечень приоритетных экономико-регулятивных мер детенизации экономики Украины. Предложена матрица оценки влияния взаимодействия теневой и официальной экономики в кризисный период.

The article presents conceptual principles, requirements and methodological bases for the concept implementation of the national economy deshadowing. A dominant conceptual idea and a list of priority economic and regulatory measures for the economy deshadowing in Ukraine are formulated. The matrix of estimation of influence of the shadow and official economy interaction during crisis period is presented.

Ключові слова: детінізація, національна економіка, концептуальні принципи, концептуальні положення

Ключевые слова: детенизация, национальная экономика, концептуальні принципи, концептуальні положення

Keywords: deshadowing, national economy, conceptual principles, conceptual foundations

ВСТУП

Значні обсяги та специфічна структура тіньової економіки України були з'ясовані автором в результаті попередньо проведених досліджень [6]. Відповідно, цей сегмент не слід сприймати лише як основу для розширення бази оподаткування та зростання бюджетних надходжень, оскільки тіньова економіка має власні конкурентні позиції та суттєвий вплив на соціально-економічний розвиток країни. Тому детінізація національної економіки – один із важливих пріоритетів державної регуляторної політики України в економічній сфері [4]; одночасно Закон «Про основи національної безпеки України» [5] відносить тіньову економіку до суттєвих загроз національним інтересам та безпеці країни.

МЕТА РОБОТИ

Метою дослідження є формування ключових елементів системної концепції детінізації національної економіки.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічною та інформаційною основою роботи є наукові праці, предметом дослідження яких механізми детінізації національної економіки, ресурси Internet та офіційні статистичні дані.

При проведенні дослідження використано методи логічного аналізу, порівняння та узагальнення.

РЕЗУЛЬТАТИ

Під *детінізацією економіки* розуміється створення умов для реалізації механізму часткової візуалізації (формалізації) прихованих явищ та процесів шляхом застосування спеціальних методів, заходів та інструментів різнотипного походження.

Основна *концептуальна ідея* дослідження полягає в наступному методологічному підході: у кризовому періоді тіньова економіка розглядається як потенційний союзник офіційного сегменту, що має переважно позитивний системний вплив на соціально-економічний розвиток країни за умови оптимізації її обсягів та структури.

Формулювання концепції (як синоніму міні-теорії) розвивається та конкретизується сукупністю концептуальних положень, принципів, факторів впливу, характеристик, функцій, механізмів реалізації і т.д.

Концепція детінізації національної економіки базується на низці *ключових положень*:

1) Тіньова економіка – самостійний сегмент економічної системи, що не підлягає ліквідації. Це твердження обумовлене об'єктивним товарно-грошовим походженням тіньової економіки, суб'єктивним обмеженням раціоналізмом економічних агентів, перма-

нентною недосконалістю ринкової системи, а також фактом наявності тіншових відносин у будь-якій країні та стадії її розвитку.

Офіційна економіка не може повністю замінити тіншову компоненту, оскільки завжди наявні неформальні регулятори поведінки, приховані ієрархії та преференції, неофіційні правила, без яких реальна економіка не існує. Тому повну детінізацію всієї економічної системи слід визнати ідеалістичною ситуацією. Проте обсяги тіншової економіки можуть бути знижені за рахунок реалізації різнотипних заходів та застосування інструментарію візуалізації латентних операцій та відносин.

2) Стратегічна мета протидії тіншовій економіці – детінізація до оптимально-прийняттого неруйнівного рівня та її подальше стримування. Такий вибір базується на дослідженнях пошуку оптимуму Л. Філіпса та Г. Воті в межах загальної економічної теорії правопорушень Г. Беккера [10].

У міжнародній економічній практиці масштаби тіншової економіки у розмірі до 10% офіційного ВВП є звичним рівнем для розвинених країн, що не має суттєвого негативного впливу на структурні диспропорції та соціально-економічні процеси. Тому в якості критерію оптимізації для умов економіки України обрано подвійний мінімально-допустимий «природний рівень» обсягів тінзації (в інтервалі 10-20%) а також орієнтовне співвідношення питомих ваг двох базових складових: прихованої економіки – 80% та підпільної економіки – 20%. Вказані пропорції ґрунтуються на універсальності емпіричного «принципу Парето», згідно якого невелика частка причин, вкладених коштів або докладених зусиль, відповідає за значну вагу отриманих кінцевих результатів.

Зазначені кількісні та структурні параметри є цільовим орієнтиром, які фактично можливо досягнути, внаслідок реалізації концепції детінізації національної економіки.

3) У структурі тіншової економіки прихований («сірий») сектор є домінуючим та пріоритетним за

значенням. Це положення, яке вважаємо очевидним, ґрунтується на тому, що прихований сектор за своїми характеристиками наближений до офіційної економіки та не є її антиподом, на відміну від підпільної складової.

Переважає більшість міжнародних досліджень відомих вчених, які стосуються тіншової економіки, спрямовані, насамперед, на кримінальний сектор, хоча боротьба з економічною злочинністю суттєво залежить від політичної кон'юнктури і незначно впливає на реальні масштаби тінзації. На відміну від існуючих розробок, концепція детінізації економіки України повинна зосереджуватися саме на візуалізації (легалізації) прихованої компоненти з метою залучення її ресурсів на потреби економічного зростання. В основі цього положення – конструктивістський (ліберальний) підхід, в межах якого допускається інтеграція офіційної та прихованої економіки.

4) Тіншова економіка, взаємодіючи із офіційним сегментом, виступає переважно в ролі союзника у кризові періоди розвитку країни. Це положення, як наслідок попереднього, базується на стабілізаційно-компенсуючій та стимулюючій функціях прихованого сектора в кризових умовах.

Оскільки при вивченні складних інституціональних явищ однозначність недоречна, тому важливо зауважити, що у довгостроковій перспективі загальний вплив тінзації на офіційну економіку переважно негативний. У табл. 1 подана матриця оціночних впливів внаслідок взаємодії офіційної та тіншової економіки залежно від параметрів масштабу та структури.

5) Створення порівняно більш вигідних умов господарської діяльності в офіційному сегменті – превентивна умова локалізації тіншової економіки. Зазначене концептуальне положення базується на дослідженнях Е. де Сото [7; 8] та теорії правопорушень Г. Беккера [2], зокрема на дотриманні принципу «правопорушення не окупується», а також можливого впливу на показники «р» і «f».

Таблиця 1

Матриця оцінки впливів взаємодії тіншової та офіційної економіки у кризовий період

[сформовано автором]

Масштаб	Наближений до оптимального (10-20% ВВП офіц.)	Неоптимальний (> 20% ВВП офіц.)
Структура		
Домінування прихованого сектору	переважно позитивний	переважно негативний
Домінування підпільного сектору	негативний	негативний

До основних вимог, яким повинна відповідати концепція, відносимо:

- вимога повноти, суть якої в максимальному охопленні всіх явищ та процесів;

- вимога несуперечливості – полягає в тому, що всі ідеї, постулати, принципи, умови та інші елементи концепції не повинні логічно суперечити одне одному.

Обидві вимоги виконуються шляхом застосування системи класифікацій та типологізацій, що охоплюють найбільш суттєві аспекти тіншової економіки, елементи яких є взаємовиключними, а також формується за різними не співпадаючими ознаками.

Концепція детінізації економіки спирається на сукупність таких наукових принципів:

1) Принцип детермінізму – полягає у наявності взаємозв'язку між різнотипними явищами та процесами формальної економіки (причинами) та об'єктивно існуючими формами тінзації економіки (наслідками). У межах загальнонаукового принципу детермінізму виокремлюємо спеціальні методологічні принципи:

- обмеженої раціональності;
- опортунізму економічних агентів;
- мінімізації трансакційних витрат;
- інформаційної недосконалої.

2) Принцип симетрії – як логічне продовження принципу детермінізму, полягає у наявності бінарної опозиції, що поєднує причинно-наслідкові взаємозв'язки: офіційну та тіншову економіку.

3) Принцип верифікації – передбачає можливість перевірки гіпотез, ідей, постулатів, положень, висновків і т.д. Відповідно до цього принципу «всі твердження поділяються на аналітичні та синтетичні – тобто справедливі або внаслідок достовірності власних складових, або через підтвердження їх практичним досвідом» [3, с. 55].

Концепція детінізації загалом ґрунтується на позиціях методології позитивізму М. Фрідмена: в економічній науці емпіричній верифікації на предмет реалістичності повинні підлягати, насамперед, висновки, а не передумови формування теоретичної концепції [9]. Тобто економічні конструкції слід оцінювати за переконливістю висновків щодо явищ, які вони повинні пояснювати. При цьому пряма верифікація передумов (постулатів) теоретичної концепції є не обов'язковою, а її альтернатива зводиться до можливостей застосування у конкретній ситуації та переконливості роз'яснень. Одночасно, згідно із тезисом Дюгема-Куайна [3, с. 22; 3, с. 64], методологію фальсифікаціонізму у контексті тіньової економіки повністю реалізувати неможливо внаслідок:

а) множинності умов функціонування тіньової економіки;

б) латентності елементів та неоднорідності структури об'єкта дослідження;

в) реальні вихідні параметри можуть лише наближено відповідати концепції, що перевіряється.

Зазначений принцип загалом дотримується, оскільки вищенаведені концептуальні положення підтверджуються існуючим практичним досвідом функціонування тіньової економіки.

4) Принцип системності – передбачає дотримання послідовності та впорядкованості дослідження тіньової економіки як єдиного цілого, що взаємодіє із формальною системою і забезпечує взаємозв'язок всіх складових підсистем та елементів.

5) Принцип комплексності – полягає у повному та всебічному дослідженні тіньових явищ і процесів, що охоплює усі аспекти проблем, пов'язані із функціонуванням економічного механізму.

6) Принцип оптимальності – допускає наявність оптимального (ненульового) рівня та структури тіньової економіки, за яких мінімізуються негативні наслідки та активізується позитивний вплив процесів тінізації на офіційний сегмент економіки в кризових умовах розвитку.

7) Принцип варіативності (доповнюваності) – означає правомірність та можливість різних описових тлумачень одного й того ж об'єкта, в т.ч. теорій, що стосуються спільного предмета дослідження; тобто допускає множинність варіантів вирішення сучасних наукових проблем.

8) Принцип відповідності – дотримання цього принципу в контексті детінізації пов'язане із необхідністю трансформації чинного законодавства, що враховує існуючі економічні відносини, а не намаганнями привести реальність відповідно до недієвих формальних правил. На практиці це означає орієнтацію на узгодження інституціональних норм із стійкими господарськими реаліями, тобто приведення їх у статус закону.

9) Принцип наслідування – означає дотримання спадковості наукових досягнень із врахуванням світового та національного досвіду. В контексті реалізації концепції детінізації національної економіки зазначений принцип відповідає неінституціональній парадигмі, базується на пріоритетності наукових положень теорії економічних правопорушень, доповнюючих теорій трансакційних витрат та інформаційної економіки, а також принципу обмеженої раціональності.

Виділяємо таку послідовність етапів впровадження концепції детінізації:

1) локалізація сфер поширення тіньової економіки;

2) оптимізація обсягів та структури тіньової економіки України;

3) стримування масштабів тінізації національної економіки на прийнятному рівні.

Надмірні обсяги тіньової економіки обумовлені не стільки «провалами ринку», що більш характерно для розвинених країн [1, с. 86], скільки наслідками «провалів держави»; у цьому аспекті погоджуємося із позицією Е. де Сото [7; 8]. Тому провідна роль при реалізації концепції детінізації економіки належить державі як основному інституціональному суб'єкту.

Ключовими структурними підрозділами, які протидіють тінізації економічної діяльності в Україні є Державна служба фінансового моніторингу, Державна фіскальна служба, Національний банк України, Служба безпеки України, Антимонопольний комітет, Генеральна прокуратура України, НАБУ та НАЗК. Дублювання контрольних функцій силових структур частково вирішується їх реформуванням та створенням Служби фінансових розслідувань України із акцентом на превентивно-аналітичній діяльності. Наразі в Україні немає єдиного спеціалізованого органу, який би відповідав за вирішення проблеми тінізації економіки. Подібні структури із функціями аналізу, оцінки та контролю створені лише в окремих країнах (Австрії, Грузії та Італії). Тому вважаємо недоцільним додатково створювати в Україні єдину спеціалізовану мегаструктуру із відповідними повноваженнями. Головний орган, який безпосередньо повинен реалізовувати концепцію детінізації економіки – Міністерство фінансів разом із Міністерством економічного розвитку України.

Державний вплив на тіньову економіку необхідно здійснювати диференційовано. Прихована економіка («сірий» сектор) повинна піддаватися, в основному, непрямому впливу на мотиваційні очікування економічних агентів шляхом створення сприятливого ринкового середовища, а підпільний (кримінальний) сектор – переважно прямим регулятивно-адміністративним методам на основі законодавчого права (у формі указів, постанов, розпоряджень).

Механізм реалізації концепції детінізації загалом повинен ґрунтуватися на сукупності економіко-регуляторних та адміністративно-правових заходів, спрямованих на створення додаткових перешкод та порівняно неефективних умов тіньової господарської діяльності.

ВИСНОВКИ

Поліаспектність та суттєва поширеність проявів тінізації свідчать про нерезультативність симптоматичних репресивних методів протидії у вигляді посилення контрольно-каральних функцій держави. Застосування кримінального права є крайнім заходом державного примусу щодо боротьби із тіньовими явищами та процесами в економіці, що передбачає відмову від юридичного фетишизму. Основний акцент необхідно зробити на усуненні умов, що перешкоджають трансформації тіньової діяльності у формальну.

До пріоритетних економіко-регулятивних заходів детінізації економіки України відносимо такі: трансформацію трансфертного ціноутворення, аністію капіталів, реформування податкової системи, введення накопичувального рівня пенсійної системи.

Список використаних джерел

1. Баумоль У. Чего не знал Альфред Маршалл: вклад XX столетия в экономическую теорию / У. Баумоль // Вопросы экономики. – 2001. – №2. – С. 73-107.
2. Беккер Г.С. Человеческое поведение: экономический подход. Избранные труды по экономической теории / Г.С. Беккер; [пер. с англ., сост., науч. ред., Р.И. Капелюшников]. – М.: ГУ ВШЭ, 2003. – 672 с.
3. Блауг М. Методология экономической науки, или как экономисты объясняют / М. Блауг; [пер. с англ. под ред. В.С. Автономова]. – М.: НП «Журнал Вопросы экономики», 2004. – 416 с.
4. Закон України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» (№1160-IV від 11.09.2003) // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – №9. – С. 79.
5. Закон України «Про основи національної безпеки України» (№964-IV від 19.06.2003) // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №39. – С. 351.
6. Рейкін В.С. Оцінка рівня тінізації як індикатора макроекономічної безпеки України / В.С. Рейкін // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». – 2017. – Вип. 23. – Ч. 1. – С. 113-116.
7. Сото Э. де. Загадка капитала / Э. де Сото; [пер. с англ. Б. Пинскер]. – М.: «Олимп-Бизнес», 2004. – 272 с.
8. Сото Э. де. Иной путь. Невидимая революция в третьем мире / Э. де Сото; [пер. с англ. Б. Пинскер]. – М.: Catallaxy, 1995. – 408 с.
9. Фридмен М. Методология позитивной экономической науки / М. Фридмен // THESIS. – 1994. – Вып. 4. – С. 20-52.
10. Phillips L. The Economics of Crime Control / L. Phillips, H.Jr. Votey. – Beverly Hills etc., 1981. – P. 24-33.

ЛУК'ЯНЧУК

Олена Михайлівна
helenlykjanchuk@gmail.com

старший викладач,
Одеський національний
політехнічний університет

УДК 658.29:330:338

**ВЫБОР И СПОСОБЫ СНИЖЕНИЯ
ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКИХ РИСКОВ В
ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ ЗА
СЧЕТ ОПТИМАЛЬНОЙ
ОРГАНИЗАЦИОННОЙ СТРУКТУРЫ**

**SELECTION AND METHODS OF
REDUCING BUSINESS RISKS IN THE
ACTIVITY OF THE ENTERPRISE FOR
BEHIND SCORE OF THE OPTIMUM
ORGANIZATIONAL STRUCTURE**

ВОЛКОВА

Домнікія Васи́лівна

студентка 4-го курсу,
Одеський національний
політехнічний університет

В статье рассмотрена сущность организационных структур наиболее используемых предприятиями, а также представлены основные положения и особенности при их использовании. Также, в статье представлена классификация рисков которые возникают на предприятиях и предложены способы их снижения учитывая при этом и оптимальную организационную структуру.

The article considers the essence of organizational structures most used by enterprises, and also presents the main provisions and peculiarities in their use. Also, the article presents the classification of risks that arise in enterprises and suggests ways to reduce them while also taking into account the optimal organizational structure.

Ключевые слова: организационная структура предприятия, риски, классификация рисков, предпринимательские риски, оптимальная организационная структура

Keywords: organizational structure of the enterprise, risks, risk classification, entrepreneurial risks, optimal organizational structure

ВСТУП

Организационная структура предприятия представляет собой сочетание отдельных звеньев в их взаимосвязи и соподчиненности, выполняющих различные функции управления организации, и характеризует собой один из базовых элементов системы управления. Данная тематика является очень актуальной, так как в зависимости от многих факторов: специфики деятельности, размера организации, типа производства, характера предоставляемых товаров и услуг предприятие будет использовать организационную структуру соответствующую только его специфике функционирования. Выбор оптимальной и рациональной для каждого предприятия организационной структуры поможет своевременно определять и адекватно реагировать на предпринимательские риски, которые постоянно меняются в рыночных условиях страны.

ЦЕЛЬ РАБОТЫ

Целью работы является исследование оптимальной организационной структуры и ее рациональное использование предприятием при возникновении каких-либо предпринимательских рисков.

МЕТОДЫ ИССЛЕДОВАНИЯ

Работа выполнена на основе собранного авторами анализа публикаций специализированных периодических изданий, научных трудов, СМИ, ресурсов

интернет и других источников. В процессе исследований данной проблемы использовались общенаучные методы исследований: классификаций, сравнения, абстрактно-логический и другие.

РЕЗУЛЬТАТЫ

Организационную структуру предприятия можно представить как целостный организм, в котором каждая составляющая (подразделение, отдел, цех) выполняет определенные функции и задачи, а также находится во взаимосвязи и взаимоподчиненности с другими составляющими. В таблице 1 представлены основные преимущества и недостатки наиболее используемых предприятиями организационных структур.

Структуры организации отличаются по сложности разделения на функции общей деятельности, степени заранее установленных процедур и правил, а так же соотношением централизации и децентрализации управления на предприятии [1, 14].

В Украине, в зависимости от размера предприятия, его собственности и вида общества при выборе оптимальной оргструктуры предприятию необходимо использовать основные положения (табл. 2) и учитывать такие особенности: у одного руководителя должно быть не больше 7 подчиненных; обеспечение коммуникации между отделами; не допускать дублирования функций.

Организационные структуры наиболее используемые предприятиями

Организационная структура	Характеристика	Преимущества	Недостатки
1	2	3	4
Линейная структура	Руководители подразделений непосредственно подчиняются одному руководителю высокого уровня управления и связаны с вышестоящей системой только через него; принцип единоначалия наиболее выражен; высший руководитель несет полную ответственность за результаты; ярко выражена вертикальная иерархия, обеспечивающая простоту и четкость подчинения.	Четкая система взаимных связей функций и подразделений; четкая система единоначалия – один руководитель сосредотачивает в своих руках руководство всей совокупностью процессов, имеющих общую цель; ясно выраженная ответственность; быстрая реакция исполнительных подразделений на прямые указания вышестоящих.	Негибкость, жесткость, неприспособленность к дальнейшему росту организации; тенденциозность и волокита при рассмотрении вопросов, в решении которых задействованы несколько подразделений (по горизонтали); повышенная зависимость результатов работы от личных и деловых качеств руководителя
Функциональная структура	За каждым руководителем среднего звена закрепляется аппарат, за который он отвечает или только за определенный участок работы (такая децентрализация работ между подразделениями позволяет ликвидировать дублирование в решении задач управления отдельными службами и создает возможность для специализации работ, повышая при этом эффективность управления); данная структура способствует развитию психологической обособленности отдельных руководителей, считающих задачи своих подразделений задачами первостепенной важности, поэтому происходит ослабление горизонтальных связей и необходимость интегрирующего органа, которого в структуре не предусмотрено.	Более глубокая подготовка решений и планов; освобождение линейных руководителей от более глубокого анализа проблем; возможность привлечения консультантов и экспертов; стандартизация, формализация и программирование явлений и процессов; исключение дублирования и параллелизма в выполнении управленческих функций; уменьшение потребности в специалистах широкого профиля.	Распорядительства руководителей в функциональных областях нарушает принцип единоначалия. Каждый исполнитель получает указания, одновременно идущие по нескольким каналам связи от разных руководителей.
Линейно-функциональная структура (линейно-штабная)	Включает в себя специализированные подразделения (штабы), которые не обладают правами принятия решений и руководства какими – либо нижестоящими подразделениями, а лишь помогают соответствующему руководителю в выполнении отдельных функций, прежде всего, функций стратегического планирования и анализа, может являться хорошей промежуточной ступенью при переходе от линейной структуры к более эффективной.	Более глубокая проработка стратегических вопросов; некоторая разгрузка высших руководителей; возможность привлечения внешних консультантов и экспертов; при наделении функциональных (штабных) подразделений правами функционального руководства.	Отсутствие гибкости и динамичности, постоянная необходимость в согласовании принимаемых решений из-за изменчивости целей. Это приводит к замедлению сроков реализации целей и росту управленческих расходов, при решении проблемных задач линейно-функциональная структура становится малоэффективной.

Продолжение табл. 1

1	2	3	4
Дивизиональная структура	Относится к практике корпоративного управления, когда управляемая организация причисляется к разряду крупных и крупнейших по масштабу производства, численности работающих, а также характеризуется разнообразием выпускаемой продукции, большой емкостью рынков сбыта; выделение в составе организации практически самостоятельных производственных отделений, комплексов – «дивизионов» и предоставление им оперативно-хозяйственной самостоятельности в зарабатывании прибыли при централизованном контроле по общекорпоративным вопросам стратегии, научных исследований, инвестиций, кадровой политики и другим централизованным функциям.	Сочетание централизованной координации и контроля деятельности с децентрализованным управлением; обеспечивает управление многопрофильными предприятиями с общей численностью сотрудников порядка сотен тысяч и территориально удаленными подразделениями; обеспечивает большую гибкость и более быструю реакцию на изменения в окружении предприятия по сравнению с линейной и линейно-штабной; при расширении границ самостоятельности отделений они становятся "центрами получения прибыли", активно работая по повышению эффективности и качества производства; более тесная связь производства с потребителями.	Волокита, перегруженность управленцев, плохое взаимодействие при решении вопросов, смежных для подразделений и т. д. ; дублирование функций на разных "этажах" и как следствие - очень высокие затраты на содержание управленческой структуры; в отделениях, как правило, сохраняется линейная или линейно - штабная структура со всеми их недостатками; относительно высокие затраты на координацию ввиду децентрализации вплоть до отдельного финансирования из бюджета и системы расчетных цен; при децентрализации теряются преимущества кооперации, что часто требует централизации выполнения отдельных функций (НИОКР, снабжение и т.д.); высокая потребность в руководящих кадрах.
Матричная структура (в чистом виде является комбинацией функциональной и продуктовой (проектной))	Сетевая структура, построенная на принципе двойного подчинения исполнителей: с одной стороны - непосредственному руководителю функциональной службы, которая предоставляет персонал и техническую помощь руководителю проекта, с другой - руководителю проекта или целевой программы, который наделен необходимыми полномочиями для осуществления процесса управления	Позволяет проводить быстрые технологические изменения на основе максимально эффективного использования высококвалифицированной рабочей силы	Трудность установления четкой ответственности за работу по заданию; необходимость постоянного контроля за соотношением ресурсов, выделяемых подразделениям; высокие требования к квалификации, личным и деловым качествам работников, работающих в группах, необходимость их обучения; частые конфликтные ситуации между руководителями подразделений и проектов или программ; возможность нарушения правил и стандартов, принятых в функциональных подразделениях, из-за оторванности сотрудников, участвующих в проекте или программе, от своих подразделений.

Эффективность производства напрямую зависит от эффективности организационной структуры, поэтому очень важно, чтоб оргструктура была правильно подобрана и введена в процесс функционирования предприятия наиболее оптимально [2, 15].

В постоянно меняющихся условиях экономики в стране, создание организационных структур предприятия может происходить только на основе инициатив и интересов субъекта предпринимательской деятельности, которая всегда связана с рисками, так как любые решения, принимаемые предпринимателем в процессе своей деятельности, несут в себе возможности неудачи, потери.

Известный английский экономист начала XVIII в. Ричард Кантильон разработал первую концепцию предпринимательства, где предприниматель это человек действующий в условиях риска. Согласно Кантильону, риск – это главная отличительная черта предпринимателя, а его основная экономическая функция состоит в приведении предложения в

соответствие со спросом на различных товарных рынках [13].

На современном этапе развития предпринимательский риск отождествляется с математическим ожиданием потерь, которые могут произойти при осуществлении выбранного решения. Следует заметить, что предпринимательский риск связан не только с отрицательными последствиями, но и с положительными (предприниматель идет на риск, несмотря на потенциальные потери, поскольку существует вероятность получения повышенной прибыли).

С риском предприниматель сталкивается на разных этапах своей деятельности, и, естественно, причин возникновения конкретной рискованной ситуации может быть очень много. Обычно под причиной возникновения подразумевается какое-то условие, вызывающее неопределенность исхода ситуации. В табл. 3 представлена основная классификация рисков и их сущность [12].

Таблица 2

Основные положения хозяйственной деятельности предприятий

Характеристика	Разновидность применения			
	Микро-предприятия (до 10 чел.; годовой доход до 2 млн. евро)	Малые предприятия (10-50 чел.; годовой доход 2-10 млн. евро)	Средние предприятия (50-250 чел.; годовой доход 10-50 млн. евро)	Крупные предприятия (до 250 чел.; годовой доход до 50 млн. евро)
Вид собственности	Частная собственность	Частная и коллективная собственность	Коммунальная и коллективная собственность	Государственная собственность
Вид объединения	Акционерное общество, общество с ограниченной ответственностью, командитное общество	Акционерное общество, общество с ограниченной ответственностью, командитное общество	Акционерное общество, общество с дополнительной ответственностью, полное общество	Любой вид общества
Вид оргструктуры	Линейная, проектная	Линейная, проектная	Функциональная, линейно-функциональная	Линейно-функциональная, дивизиональная

Таблица 3

Классификация рисков

Виды рисков	Характеристика
1	2
По месту возникновения	
Внешние	Источником возникновения является внешняя среда по отношению к предпринимательской фирмы. Предприниматель не может на них влиять, а может только предвидеть их и учитывать их в будущей деятельности. Речь идет о непредвиденных изменениях законодательства; неустойчивости политического режима в стране.
Внутренние	Возникают в случае неэффективного менеджмента, ошибочной маркетинговой политики, а также в результате внутрифирменных злоупотреблений. Это – кадровые риски, связанные с профессиональным уровнем сотрудников.
По длительности	
Кратковременные	Риски, которые угрожают предпринимателю в течение определенного известного отрезка времени, например транспортный риск, когда убытки могут возникнуть во время перевозки груза, или риск неплатежа по конкретной сделке.

Продолжение табл. 3

1	2
Постоянные	Риски, которые непрерывно угрожают предпринимательской деятельности в данном географическом районе или в определенной отрасли экономики, например риск неплатежа в стране с несовершенной правовой системой или риск разрушений зданий в районе с повышенной сейсмической опасностью.
По степени угрозы (размеру возможных потерь)	
Допустимые	Угроза полной потери прибыли от реализации того или иного проекта или от предпринимательской деятельности в целом. В данном случае потери возможны, но их размер меньше ожидаемой предпринимательской прибыли.
Критические	Опасностью потерь в размере произведенных затрат на осуществление данного вида предпринимательской деятельности или отдельной сделки.
Катастрофические	Характеризуется опасностью, угрозой потерь в размере, равном или превышающем все имущественное состояние предпринимателя.
По возможности страхования	
Страхуемые	Вероятное событие или совокупность событий, на случай наступления которых проводится страхование.
Не страхуемые	Группа рисков, которые не берутся страховать страховые компании.
По факторам возникновения	
Политические	Риски, обусловленные изменением политической обстановки, влияющей на предпринимательскую деятельность (закрытие границ, запрет на вывоз товаров, военные действия на территории страны).
Экономические (коммерческие)	Риски, обусловленные неблагоприятными изменениями в экономике предприятия или в экономике страны. Наиболее распространенным видом экономического риска является изменения конъюнктуры рынка, несбалансированная ликвидность (невозможность своевременно выполнять платежные обязательства), изменения уровня управления.
По характеру последствий	
Чистые риски	Характеризуются тем, что они практически всегда несут в себе потери для предпринимательской деятельности. Причинами чистых рисков могут быть стихийные бедствия, войны, несчастные случаи, преступные действия, недееспособность предприятия.
Спекулятивные риски	Характеризуются тем, что могут нести в себе как потери, так и дополнительную прибыль для предпринимателя по отношению к ожидаемому результату. Причинами спекулятивных рисков могут быть изменение конъюнктуры рынка, изменение курсов валют, изменение налогового законодательства.
По сфере возникновения	
Производственный	Риск связан с невыполнением предприятием своих планов и обязательств по производству продукции, товаров, услуг, других видов производственной деятельности в результате неблагоприятного воздействия внешней среды, а также неадекватного использования новой техники и технологий, основных и оборотных средств, сырья, рабочего времени.
Коммерческий	Риск, возникающий в процессе реализации товаров и услуг, произведенных или закупленных предпринимателем. Причинами коммерческого риска являются: снижение объема реализации вследствие изменения конъюнктуры или других обстоятельств, повышение закупочной цены товаров, потери товаров в процессе обращения, повышение издержек обращения.
Финансовый	Риск связан с возможностью невыполнения предприятием своих финансовых обязательств. Основными причинами финансового риска являются: обесценивание инвестиционно-финансового портфеля вследствие изменения валютных курсов, неосуществление платежей.
Страховой	Риск наступления предусмотренного условиями страховых событий, в результате чего страховщик обязан выплатить страховое возмещение (страховую сумму).

Существует очень много рисков, которые в «чистом» и единственном виде не присутствуют, то бишь они присутствуют почти все, отличительной характеристикой присутствия их на предприятиях является их весомость и влияние на саму работу предприятия.

Среди основных причин возникновения рисков на предприятиях страны можно выделить: спонтанность природных процессов, явлений и стихийных бед-

ствий; вероятная сущность многих социально-экономических и технологических процессов; вероятностный характер научно-технического прогресса; существование неопределенности связано с неполной, недостаточной информацией об объекте, процессе, явлении по отношению к которому принимается решение; сложность самого процесса познания рисков и т.п. [17].

Высокая степень риска проекта приводит к необходимости поиска путей ее искусственного снижения. В табл. 4 представлены, наиболее характерны способы снижения рисков на предприятиях.

Исходя из вышесказанного можно сказать, что вести предпринимательскую деятельность без рисков невозможно. И для того, чтобы эффективно управлять рисками на предприятии в штатном расписании и организационную структуру предприятия должна быть введена должность “менеджера по риску” или, как его еще называют, риск-менеджера. Он должен знать, как уменьшить степень вероятности риска до наиболее низкого возможного уровня, одновременно обеспечив достижение заданных уровней рентабельности. Кроме того, он должен предусмотреть возможность уменьшения негативных последствий риска даже в случае самых неблагоприятных для фирмы событий.

Эффективное прогнозирование и планирование дают возможность риск-менеджеру предвидеть и приспособиться к экономическим колебаниям или изменениям вкусов клиентов. Активная деятельность

по изучению и предвидению возможных действий конкурентов могут помочь бизнесу адекватно на них отреагировать.

Для уменьшения степени и уровня вероятности наступления риска, необходимо соблюдать ряд правила: не следует избегать риска, надо предвидеть его и стремиться снизить до возможно более низкого уровня; не стоит пугаться потерь, величина которых не превышает расчетную, ожидаемую прибыль (такие потери в принципе допустимы, но они не должны быть слишком частыми); страхование риска является одним из лучших способов его уменьшения, но оно связано с новыми потерями в виде страховых взносов, которые должны быть посильными для предпринимателя; при наличии критического риска желательно разделить его между всеми участниками операции согласно договору так, чтобы общими усилиями можно было бы компенсировать возможные потери; нужно избегать дел, связанных с катастрофическим риском, потери от которого предприниматель не в силах возместить.

Таблица 4

Способы снижения рисков

Способы снижения рисков	Суть	Преимущества	Недостатки
Диверсификация	Инвестирование финансовых средств в более чем один вид активов, которые непосредственно не связаны между собой.	Хорошая финансовая устойчивость компании в случае кризисных явлений. Возможность эффективного распределения денежных средств.	Риски инвестирования в убыточные направления. Возникновение сложностей в централизации процессов и расчетов между различными бизнес-направлениями.
Распределение риска между участниками проекта	Распределение риска между партнерами и инвесторами. Реализуется при разработке финансового плана и контрактных документов.	Желание обсудить вопрос о принятии на себя участниками проекта большей доли риска может убедить опытных инвесторов снизить свои требования.	Чем большую степень риска участники намереваются возложить на инвесторов, тем труднее участникам проекта привлечь к финансированию проекта опытных инвесторов.
Страхование	Передача определенных рисков страховой компании.	Предприниматели могут защитить себя от влияния неизбежных рисков, тем самым сохранить свой капитал.	Существует ряд не страхуемых рисков, которые страховые компании не берутся страховать из-за большой вероятности собственных потерь. Страхование практически никогда не может обеспечить полную компенсацию всех убытков.
Хеджирование	Процесс страхования риска от возможных потерь путем переноса риска изменения цены с одного лица на другое. Осуществляется с помощью заключения срочных контрактов: форвардных, фьючерсных и опционных.	Появляется шанс существенно снизить риски изменения цены на товары или финансовые активы. Появляется какая-то стабильность, как у предпринимателя (владельца бизнеса), так и у инвестора. Хеджирование позволяет проявлять максимальную гибкость в разработке собственной стратегии.	Появляется базисный риск, ведь фьючерсные контракты не способны полностью защитить от изменения стоимости актива. Появляются дополнительные затраты. Возникают определенные лимиты цен.
Резервирование средств на покрытие непредвиденных расходов	Создание резерва средств на покрытие непредвиденных расходов	Помогает сократить расходы в случае, если риски предприятия являются очень крупными и покрыть их полностью в рамках отдельной страховой компании является невозможным.	Резерв не может быть использован с целью временного формирования бюджета предприятия.

ВЫВОДЫ

Подводя итоги, проведенного исследования, можно констатировать, что с целью минимизации предпринимательских рисков и конкурентных преимуществ, среди участников, внутренних и внешних рынков, руководители предприятий должны усовершенствовать свою функциональную систему управления предпринимательскими рисками путем использования более оптимальной для предприятия организационной структуры, создать четкий план (стратегию) управления предпринимательскими рисками для того что бы повысить оперативность и своевременное обеспечение принятия только правильных решений во время возникновения каких либо рисков.

Список использованных источников

1. Организация в системе менеджмента [Электронный ресурс]: (статья сайту studopedia.ru – Студопедия) // studopedia.ru. Режим доступа: http://studopedia.ru/2_35482_lektsiya--organizatsiya-v-sisteme-menedzhmenta.html. - Назва з екрана.
2. Характеристика организационной структуры управления [Электронный ресурс]: (статья сайту www.learnmanage.ru – Изучаем менеджмент) // www.learnmanage.ru. Режим доступа: <http://www.learnmanage.ru/lmans-672-1.html>. - Назва з екрана.
3. Организационные отношения в системе менеджмента. Формы организации системы менеджмента [Электронный ресурс]: (менеджмент организации: учеб.пособие); ред. В.Е. Ланкина. Режим доступа: http://www.aup.ru/books/m98/2_1_11.htm. - Назва з екрана.
4. Обеспечение управления персоналом : описание бизнес-процессов и разработка оргструктуры [Электронный ресурс] : (статья сайту pravo-ukraine.org.ua – Портал Право Украины) // pravo-ukraine.org.ua. Режим доступа: <http://pravo-ukraine.org.ua/blogs/hr/hr-stati/4513-obespechenie-upravleniya-personalom-opisanie-biznes-processov-i-razrabotka-orgstruktury>. - Назва з екрану.
5. Хозяйственный кодекс Украины [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15/page>. - Назва з екрана.
6. Основы менеджмента: учебное пособие/ М.В. Ципленкова, И.В. Моисеенко и другие. – М.: Издательский дом Академии Естествознания, 2013. – 130 с.
7. История развития, необходимость и сущность предпринимательства: Учебник онлайн. – гл. 17.1. – Электронный ресурс. Режим доступа: <http://uchebnik-online.com/123/78.html>
8. Сущность и виды предпринимательских рисков / Российская электронная библиотека Эрудития. – Электронный ресурс. Режим доступа: http://www.erudition.ru/referat/printref/id.18577_1.html
9. Классификация предпринимательских рисков. – Электронный ресурс. Режим доступа: <http://studopedia.ru>
10. Плюсы и минусы стратегии диверсификации. – Электронный ресурс. Режим доступа: <http://studopedia.org>
11. Батова И.Б. Классификация рисков и причины их возникновения/ Электронный научный журнал Международный студенческий научный вестник. – 2015. - №1. - Электронный ресурс. Режим доступа: <http://www.eduherald.ru>
12. Предпринимательские риски. - Электронный ресурс. Режим доступа: <http://www.risk24.ru/predriski.htm>
13. Классификация предпринимательских рисков / Предпринимательское право. - Электронный ресурс. Режим доступа: <http://www.grandars.ru>
14. Лук'янчук О.М. Характеристика сучасних проблем і перспектив розвитку українського менеджменту // О.М. Лук'янчук, П.А. Лукіна, Ю.С. Кобелян / Щомісячний інформаційно-аналітичний журнал "Економіка. Фінанси. Право", Київ: "Аналітик", 2016. - №11/2. – с. 18-22
15. Выбор оптимальной организационной структуры для предприятия / Субчинская Е.М., Панкратова А.Р. // Матеріали IV Міжнародної інтернет-конференції «Актуальні проблеми теорії та практики менеджменту» (Одеський національний політехнічний університет, м. Одеса, 21-22 травня 2015), Одеса: ОНПУ, 2015. – с. 158-161
16. Види підприємницької діяльності: суть та особливості використання: Матеріали IV Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. [«Актуальні проблеми теорії та практики менеджменту»] / О.М. Лук'янчук, А. Капелюшна, (м. Одеса, ОНПУ, 25-26 травня 2017 р.). - Одеса: ОНПУ. - 2017. – с.60-63
17. Субчинская Е.М. Риски в предпринимательской деятельности и способы их снижения: Матеріали V Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. [«Актуальні проблеми теорії та практики менеджменту»], (м. Одеса, ОНПУ, 23-24 травня 2016 р.) / Субчинская Е.М., Лукина П. Одеса: ОНПУ, 2016 р. – с. 46-49

ГАЛАК

Костянтин Ілліч
kostjagalak@gmail.com

УДК 657

ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДИКИ ОБЛІКУ ВИТРАТ СОЦІАЛЬНО-ОРІЄНТОВАНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

THE ACCOUNTING METHOD FEATURES OF THE SOCIALLY-ORIENTED ACTIVITIES COSTS

аспірант, Київський
національний торговельно-
економічний університет

У статті розглянуто особливості методики обліку витрат соціально-орієнтованої діяльності. Враховуючи структуру витрат соціально-орієнтованої діяльності, запропоновано формування облікової інформації про них за допомогою аналітичного обліку за їхніми статтями витрат і центрами відповідальності із використанням існуючих можливостей у більшості комп'ютерних бухгалтерських програмах. Надані рекомендації, які направлені на вдосконалення обліку витрат соціально-орієнтованої діяльності, що сприятиме підвищенню рівня соціальної відповідальності усіх суб'єктів господарювання.

В статье рассмотрены особенности методики учета затрат социально ориентированной деятельности. Учитывая структуру расходов социально-ориентированной деятельности, предложено формирование учетной информации о них с помощью аналитического учета по их статьям затрат и центрам ответственности с использованием существующих возможностей в большинстве компьютерных бухгалтерских программах. Даны рекомендации, направленные на совершенствование учета расходов социально-ориентированной деятельности, что будет способствовать повышению уровня социальной ответственности всех субъектов хозяйствования.

The article examines the features of the method of accounting for the costs of socially-oriented activities. Taking into account the structure of the socially oriented activities costs, the formation of accounting information about them by means of analytical accounting according to their articles of expenses and centers of responsibility with the use of existing opportunities in the majority of computer accounting programs is proposed. The recommendations which directed on improvement of accounting of expenses of socially-oriented activity that will promote increase of level of social responsibility of all subjects of management are given.

Ключові слова: аналітичний облік, оборотно-сальдова відомість, методика обліку витрат, центри відповідальності, місця виникнення витрат

Ключевые слова: аналитический учет, оборотно-сальдовая ведомость, методика учета затрат, центры ответственности, места возникновения затрат

Keywords: analytical accounting, trial balance, cost accounting methods, responsibility centers, places where costs arise

ВСТУП

Говорячи про можливості бухгалтерського обліку щодо розвитку концепції соціальної відповідальності необхідно розглянути особливості методики, підходів до обліку витрат соціально-орієнтованої діяльності суб'єктів господарювання, у зв'язку з тим, що кожен суб'єкт здійснює витрати впроваджуючи та/або підтримуючи дану концепцію. Відповідно перед тим як відобразити суспільству узагальнені дані щодо витрат соціально-орієнтованої діяльності суб'єкт повинен розуміти яку саме інформацію він обліковує та за

допомогою якої первинної документації і методів обліку відбувається її фіксування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблематика методики обліку складових витрат соціально-орієнтованої діяльності висвітлена у працях вчених які зробили внесок у теоретичні та методологічні аспекти обліку соціальних і екологічних витрат, окремо витрат на оплату праці та соціального страхування. Зокрема варто виділити наступних: Голінач І.Л. [2], Король С.Я. [3], Жиглей І.В. [7].

Наукові дослідження показують, що методичні рекомендації обліку існують щодо окремих складових соціальної відповідальності суб'єктів господарювання (зокрема облік заробітної плати, соціальні виплати тощо), але відсутні рекомендації щодо подання комплексної облікової інформації, яка необхідна заінтересованим сторонам та для формування звіту про даний вид витрат, враховуючи, що соціально-орієнтована діяльність є цілісним процесом.

До останнього часу недостатньо розроблені практичні рекомендації у цьому напрямку, які постійно розглядаються, що ще раз підкреслює актуальність даної теми дослідження.

МЕТА РОБОТИ

Розробка теоретичних і методологічних аспектів обліку витрат соціально-орієнтованої діяльності, пошук практичних рекомендацій щодо відображення облікової інформації про цей вид витрат задля врахування важливого внеску обліку в розвиток концепції соціальної відповідальності та з метою його удосконалення, окрім того стимулювання і підвищення рівня активності суб'єктів господарювання в цьому напрямку.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ

Матеріалами досліджень слугували праці вчених бухгалтерів які зробили внесок у теоретичні та методологічні аспекти обліку соціально-орієнтованої діяльності, а також нормативно-правова база України.

У процесі дослідження використано такі наукові методи: індукції та дедукції, аналізу та синтезу – для відображення цілісності витрат соціально-орієнтованої діяльності; узагальнення – для формування відповідних висновків; бібліографічний – дослідження літературних джерел для отримання необхідної інформації щодо теми дослідження; метод асоціацій та аналогій – для запропонованих нових ідей та пропозицій, що виникають на основі зіставлення з іншими більш чи менш аналогічними об'єктами.

РЕЗУЛЬТАТИ

Розглядаючи питання особливостей методики обліку витрат соціально-орієнтованої діяльності необхідно розуміти в якому напрямку вони спрямовуються (орієнтовані), що є об'єкт обліку. Це відображено у наданому нами визначенні «витрати соціально-орієнтованої діяльності», та їх класифікації [1, с. 46, 48].

Об'єктом нашого дослідження є процес бухгалтерського обліку витрат соціально-орієнтованої діяльності, які мають свою структуру (складові), а саме: соціальні, екологічні та інші витрати соціально-орієнтованої діяльності [1, с. 47].

У зв'язку з цим вважаємо доцільним дослідити методику обліку витрат соціально-орієнтованої діяльності як сукупність усіх їхніх складових та виокремлений новий вид витрат. Для цього, перш за все, варто зазначити, що під методом бухгалтерського обліку нами розуміється система способів або прийомів, за допомогою яких об'єкти обліку відображаються та узагальнюються у грошовому виміру.

Л.І. Голінач розглядає соціальні витрати, які згідно з нашою структурою є частиною витрат соціально-орієнтованої діяльності. Погоджуємось з думкою дослідника, що порядок їх відображення в системі фінансового обліку залежить від їхнього призначення, складності та терміну проведення заходів, передбачених соціальною відповідальністю, джерел їх фінансування [2, с. 154-157].

Підтримуємо думку науковця, що більшість соціальних витрат здійснюються реалізуючи проекти для створення соціального ефекту, тому треба розглядати їх як інвестиції, що призначені для створення позитивних чи недопущення виникнення негативних економічних ефектів.

Розглядаючи порядок капіталізації витрат слід звернути увагу на невідповідність, що виникає у ході визнання активів соціального та екологічного призначення. Сутність полягає у тому, що критерієм капіталізації витрат, визнання їх активами, є втілена в активах майбутня економічна вигода [3]. Проте більша частина активів соціального значення призначена для отримання соціального ефекту, а не економічної вигоди, що унеможливило їх відображення у системі фінансового обліку.

Крім того облік даного виду витрат ускладнюється у зв'язку з тим, що згідно із принципом нарахування та відповідності доходів і витрат для визначення фінансового результату звітного періоду слід зіставити доходи за цей період із витратами, які були здійснені для отримання цих доходів.

Говорячи про здійснення витрат соціально-орієнтованої діяльності суб'єкти господарювання найчастіше можуть їх здійснювати з метою соціального ефекту, підтримки концепції соціальної відповідальності, а не отримання доходів. Це стосується витрат на розвиток місцевої громади, екологічні акції, благодійна фінансова (безповоротна) допомога, підвищення кваліфікації персоналу тощо. Часто в нормативно-правових актах лише певний відсоток від загальної суми перерахованих коштів на ці потреби може відноситись до витрат.

Згідно з цим принципом, витрати не можуть визнаватись у випадку, якщо не отримано відповідних доходів. Оскільки такі витрати не є вкладеннями в отримання майбутніх економічних вигід, то ці суми повинні відноситись до зменшення власного капіталу. Загалом концепція соціальної відповідальності передбачає витрату власних коштів на ці потреби.

Лише через майбутню позитивну репутацію як соціально-відповідального суб'єкта господарювання можна говорити про економічні вигоди, з посиленням довіри партнерів та суспільства. Це надасть можливість шукати інформацію про витрати соціально-орієнтованої діяльності, що відображена у звітності. Тому погоджуємось із тим, що доцільно переглянути критерії визнання активів і доповнити їх призначення, що зводиться до отримання економічної та/або соціальної вигоди, що надасть можливість суб'єктам господарювання збільшувати внески в даному напрямку.

Розглядаючи методику обліку витрат соціально-орієнтованої діяльності можуть використовуватись усі найпоширеніші прийоми і способи бухгалтер-

ського обліку. Зокрема наступні елементи методу бухгалтерського обліку: документування, інвентаризація, оцінка, рахунки бухгалтерського обліку, подвійний запис, бухгалтерська звітність. Усі методичні способи та прийоми бухгалтерського обліку завжди взаємопов'язані та взаємодоповнюючі і в загальному становлять єдине ціле, що називається методом бухгалтерського обліку.

Одним із основних способів первинного спостереження, фіксування та відображення даних про об'єкт обліку є документування. Жодна операція не відображається в бухгалтерському обліку, якщо вона не підтверджена документально. Окремих первинних документів щодо обліку витрат соціально-орієнтованої діяльності не існує, проте в існуючих можна знайти інформацію по кожній їхній складовій.

С.Я. Король зазначає, що проведений аналіз наукових публікацій, які присвячені проблемі бухгалтерського обліку соціальної відповідальності бізнесу, доводить, що їх автори [4, с. 299]: визнають необхідність облікового інформаційного забезпечення підготовки нефінансового звіту; визнають факт існування соціального обліку, але дискусійним залишається зміст даного поняття та його місце в обліку; надають методичні рекомендації щодо обліку окремих аспектів соціальної відповідальності суб'єктів господарювання (зокрема, розрахунки з персоналом, соціальні виплати), але відсутні роботи у яких проблема розглядається комплексно з урахуванням необхідності надання заінтересованим сторонам суттєвої для них інформації.

Бухгалтерський облік витрат соціально-орієнтованої діяльності має за мету визначити показники в Звіті про соціальну відповідальність у грошовому вимірнику, показавши розгорнуто та узагальнено яку суму коштів витрачає суб'єкт господарювання на виконання дій (та/або дотримання принципів) із соціальної відповідальності перед суспільством за кожен операційний період. Для цього повинна бути розроблена методика обліку витрат соціально-орієнтованої діяльності, створено методичні інструментарії оцінювання господарських подій (операцій). Саме показники витрат і доходів у розгорнутому та узагальненому вигляді можуть надати ширшу інформацію та уявлення про дотримання принципів соціальної відповідальності суб'єктом господарювання.

На сьогодні ще не розроблена чітка методика обліку витрат соціально-орієнтованої діяльності. Це зумовлено тим, що даний вид витрат є порівняно новим в сучасному науковому розумінні. Існують і постійно удосконалюються методики обліку різних складових концепції соціальної відповідальності, зокрема соціальних та екологічних, на основі яких можна узагальнити та сформулювати методику обліку витрат соціально-орієнтованої діяльності. Окремо приділено увагу своєчасній і повній сплаті усіх податків і зборів, як одного з основних критеріїв соціальної відповідальності. Найвагомійші складові соціально-орієнтованої діяльності виділені в наступні синтетичні рахунки Плану рахунків [5]: 64 «Розрахунки за податками й платежами»; 65 «Розрахунки за страхуванням»; 66 «Розрахунки за виплатами праців-

никам»; 91 «Загальновиробничі витрати»; 98 «Податок на прибуток».

Важливим критерієм соціальної відповідальності є охорона довкілля та раціональне природокористування. Проте незворотні відходи згідно з діючою методикою ведення обліку не відображають у системі фінансового обліку у вартісному виразі, а ведеться тільки їх кількісний облік [2, с. 155].

На нашу думку Л.І. Голінач вдало пропонує витрати, пов'язані із знешкодженням і захороненням відходів відносити на рахунок бухгалтерського обліку 94 «Інші витрати операційної діяльності».

На великих промислових підприємствах обсяг таких витрат є значним, доцільно до вказаного рахунку відкривати спеціальний субрахунок «Витрати на захоронення незворотних відходів» на який можна відносити витрати, пов'язані із: збором та нейтралізацією незворотних відходів; зокрема: оплатою праці та соціальне страхування працівникам, пов'язаних із нейтралізацією відходів, транспортуванням незворотних відходів; захороненням незворотних відходів тощо.

Слід зазначити, у зв'язку з тим, що витрати соціально-орієнтованої діяльності розглядаються нами, як сукупність соціальних, екологічних та інших витрат що стосуються даної діяльності, методика їх обліку пов'язана не лише із синтетичними та аналітичними рахунками, а й національними і міжнародними стандартами бухгалтерського обліку.

На нашу думку С.Я. Король в своїх дослідженнях робить важливий висновок, про те що дослідники пропонують методологічну, методичну й організаційну базу бухгалтерського обліку окремих напрямів діяльності чи операцій згідно з вимогами стійкого розвитку і в цілому відповідають теоретично-економічним засадам соціальної відповідальності бізнесу [4, с. 174]. Це надає можливість отримати лише фрагментарне уявлення про рівень імплементації концепції соціальної відповідальності суб'єктом господарювання. У зв'язку з цим в бухгалтерському обліку постає завдання безперервного та суцільного спостереження, реєстрації та забезпечення верифікації отриманої інформації в повному обсязі, що можливе за умов дотримання принципу безперервності обліку.

Як нами зазначалось, на сьогодні поняття «витрати соціально-орієнтованої діяльності» законодавчо не закріплене, що породжує невизначеність у подальших розробках науковців та у діях суб'єктів господарювання. Під час здійснення облікового процесу витрат соціально-орієнтованої діяльності невірною залишається проблема їх відображення на рахунках бухгалтерського обліку в сукупності усіх складових.

Л.І. Швець, розглядаючи соціальні витрати зазначає, що узагальнений їх облік, коли їх відображають однією статтею без належної деталізації не формує усього спектру інформації, необхідної для координації соціальної діяльності [6, с. 80]. Проте нами встановлена необхідність узагальнення суми складових витрат соціально-орієнтованої діяльності в єдину суму задля відображення повної і достовірної облікової інформації та оцінки рівня соціальної відпо-

відальності суб'єктів господарювання, що спонукає до пошуку методики обліку таких витрат. Відповідно це вказує на те, що для відображення в обліку витрат соціально-орієнтованої діяльності не передбачено окремого синтетичного рахунку у 8-му та/або 9-му класах Плану рахунків бухгалтерського обліку.

Вибір методики відображення об'єкта на рахунках бухгалтерського обліку полягає у застосуванні таких елементів методу бухгалтерського обліку, як рахунки та подвійний запис. На цьому етапі необхідно вказати, на рахунках якого класу Плану рахунків бухгалтерського обліку могла б узагальнюватися інформація про витрати соціально-орієнтованої діяльності, враховуючи те, що різні їхні складові обліковуються на визначених рахунках бухгалтерського обліку.

Притримуємося думки про те, що на даному етапі розвитку бухгалтерського обліку в цьому напрямку ускладнюється їхнє відображення на окремому синтетичному рахунку або ж унеможливується, а отже не можливо розглянути, тому що до них можуть входити як обов'язкові витрати визначені державою (оплата праці, сплата податків) так і необов'язкові (з власної ініціативи). Для усіх виплат працівникам і до державного бюджету державою передбачені окремі синтетичні рахунки, також впроваджуються аналітичні, з існуючою та постійно удосконалюючою методикою їх обліку цих витрат.

На нашу думку, найбільш прийнятним способом обліковувати та узагальнювати дану інформацію за певний період можливо лише за допомогою управлінського обліку. Саме управлінський облік надасть можливість відобразити повну суму витрат які пов'язані з виконанням дій (та/або дотриманням принципів) з соціальною відповідальністю суб'єкта господарювання. Вважаємо, що узагальнюючи інформацію про ці витрати, розвинений управлінський облік сприятиме пошуку шляхів відображення узагальної інформації на синтетичних рахунках обліку. Управлінський облік допоможе обліковувати інформацію про нові об'єкти обліку на початковому етапі їх виникнення і вивчення науковцями.

Слід дотримуватись думки, що бухгалтерський облік це єдина, цілісна система, яка є сукупністю елементів певного змісту і форми, пов'язаних між собою та об'єднаних взаємодією. Саме тому управлінський облік нами розглядається як підсистема бухгалтерського обліку зі своїми функціями та завданнями, що виникли у зв'язку із потребою в отриманні певної, особливої облікової інформації.

Витрати соціально-орієнтованої діяльності розглядаються нами як комплексні, тому що включають в себе різні види витрат. У зв'язку з тим, що законодавчо облік витрат соціально-орієнтованої діяльності регламентовано на рівні їхніх складових, а не цілісності, їх віднесення можливе на рахунки аналітичного обліку за допомогою взяття інформації із існуючих рахунків обліку для формування власної облікової інформації про їх суми у вигляді аналітичних таблиць і звітів у довільній формі, залежно від необхідної інформації користувачеві. Крім того, у даному випадку управлінський облік може

виконувати «перевірочну функцію» фіксуючи та зіставляючи дані синтетичного й аналітичного обліку.

Аналітичний облік доцільно вести за місцями виникнення, центрами відповідальності та статтями (видами) витрат.

Пропонуємо виділяти такі статті витрат, що можуть стосуватись соціально-орієнтованої діяльності, враховуючи, що деякі з них впровадженні більшістю суб'єктів господарювання:

- екологічні витрати;
- інші витрати пов'язані з охороною довкілля;
- витрати на охорону праці та техніку безпеки;
- податки та платежі до державного бюджету;
- податки та платежі до місцевого бюджету;
- благодійна фінансова допомога;
- благодійна не фінансова допомога;
- витрати на оплату праці;
- соціальні виплати персоналу (різноманітна матеріальна допомога);
- витрати на цільові соціальні проекти з розвитку громадськості;
- інші витрати соціально-орієнтованої діяльності.

При цьому кожен суб'єкт господарювання може вводити субрахунки, аналітичні рахунки враховуючи свій вид господарської діяльності, виокремити витрати по найбільших і довготривалих проектах тощо.

Зважаючи на відмінності у визначених видах заходів, спрямованих на створення позитивних результатів [2, с. 156], Л.І. Голінач пропонує для кожного із них у процесі обліку соціальних витрат до рахунку 94 «Інші витрати операційної діяльності» виділяти окремі рахунки другого порядку, що на нашу думку доцільно робити за назвами виділених нами аналітичних рахунків, не лише соціальні, а й із знешкодження відходів, зокрема на субрахунок 949 «Інші витрати операційної діяльності».

Це надасть можливість суб'єктам господарювання впевнено розробити внутрішню методику обліку витрат соціально-орієнтованої діяльності та вказати усе в своїй обліковій політиці. Альтернативним може бути касовий метод, за яким доходи визначаються з моменту надходження грошей, а витрати – з моменту їх сплати.

Необхідною умовою соціальної відповідальності будь-якого суб'єкта господарювання є його відповідальність перед своїм персоналом. Важливо не лише правильно вести облік праці та її оплати, але і доступність облікової інформації працюючої людини щодо обліку її праці та належне виконання законодавчих зобов'язань суб'єкта господарювання перед нею. Працівник має право перевірити облікову інформацію про відповідність заробітної плати до кількості виконаної роботи залежно від форми оплати праці та її встановленого розміру за одиницю виміру виконаної роботи. Зазвичай доступ до цієї інформації надається кожній людині в Розрахунковому листку за кожен місяць та у разі необхідності в Довідці про доходи. Дотримуючись цієї умови бухгалтерські документи (бухгалтерська інформація) сприяють виконанню та дотриманню суб'єктом господарювання принципів соціальної відповідальності перед своїм персоналом.

І.В. Жиглей звертає увагу, що на сьогодні, якість (достовірність) облікової інформації щодо розрахунків з працівниками та контрагентами часто ставляться під сумнів контролюючими органами [7, с. 231]. Це спричинено тим, що при проведенні перевірок діяльності суб'єктів господарювання Державною фіскальною службою та Фондом соціального страхування виявляються неодноразові порушення з приводу приховування сум дійсно виплаченої заробітної плати і неофіційного оформлення трудових відносин. Зокрема, це стосується працевлаштування осіб з інвалідністю, що дозволяє суб'єкту господарювання зменшити суму нарахувань до Пенсійного фонду України і уникнути штрафних санкцій з боку Фонду соціального захисту людей з інвалідністю.

Слід узяти до уваги вимоги П(С)БО 26 «Виплати працівникам», які мають значний вплив при розробці облікової політики та методологічних засад формування облікової інформації про виплати працівникам за виконані ними роботи. Однак, принципових вимог щодо документування будь-яких виплат працівникам дане П(С)БО не надає [7, с.236]. При цьому, надаються умови визнання таких виплат, які дають право на відображення їх у бухгалтерському обліку та звітності. Завершальним етапом розрахунків із працівником є здійснення виплат та проведення утримань із них, яке підтверджується первинними документами з обліку оплати праці, враховуючи готівковий чи безготівковий розрахунок.

У зв'язку з тим, що витрати пов'язані із соціально-орієнтованою діяльністю можливо побачити лише з різних облікових процесів, які є окремими об'єктами обліку, вважаємо, що для відображення повної облікової інформації за цим видом діяльності, доцільним буде спосіб окремого узагальнення інформації про витрати соціально-орієнтованої діяльності, зробивши перед цим відбір необхідних для цього облікових даних із загальної облікової інформації згідно з визначеними нами раніше складовими цього виду витрат.

На наш погляд, сьогодні найбільшою особливістю методики обліку витрат соціально-орієнтованої діяльності є знання про те, з яких рахунків обліку можливо узяти інформацію про ці витрати, враховуючи усі складові цього виду діяльності, для того щоб витрати могли бути одним із оціночних показників соціальної відповідальності суб'єкта господарювання.

Вважаємо, що на сьогодні одним із найбільш альтернативних засобів виведення облікової інформації по кожному аспекту соціально-орієнтованої діяльності є реєстр обліку «Зведена Оборотно-сальдова відомість» (по усіх синтетичних і аналітичних рахунках) яку швидко можна сформуванати за допомогою майже будь-якої сучасної бухгалтерської комп'ютерної програми. При використанні комп'ютерних бухгалтерських програм Оборотно-сальдову відомість можна відносити до системного внутрішнього звіту [8, с. 177].

Оборотно-сальдові відомості складаються як за синтетичними, так і за аналітичними рахунками. Крім того сучасні бухгалтерські програми стали складнішими у використанні у зв'язку із постійним доповненням аналітичних рахунків, але це дає можливість

по кожному рахунку виводити детальну інформацію за видами діяльності, контрагентами, місяцями виникнення, назвою проекту та статтями (видами) витрат, зокрема соціально-орієнтованої діяльності.

Саме Оборотно-сальдова відомість може слугувати необхідною, як завгодно розгорнутою, аналітичною таблицею, яка містить інформацію про витрати які можуть бути включені до витрат соціально-орієнтованої діяльності. При цьому треба зазначити, що Оборотно-сальдова відомість дозволяє одержати інформацію з оборотів, а також по початкових і кінцевих залишках усіх рахунків, для яких ці величини мають ненульові значення [9, с.214]. У відомості можна одержати деталізацію окремо по кожному субрахунку, яка може направити на первинний документ об'єкта обліку.

Таким чином Зведена оборотно-сальдова відомість (загальна) є не лише способом узагальнення оборотів і залишків рахунків за звітний період, та засіб зв'язку між балансом і рахунками, а й джерелом даних для отримання різного типу інформації яку суб'єкт господарювання може самостійно сформувати для цілей управлінського обліку залежно від потреб користувачів, а отже вважаємо, що вона може слугувати і інструментом або ж методом обліку у випадку виникнення нових об'єктів обліку в майбутньому.

Слід зазначити, що Оборотно-сальдова відомість щодо витрат соціально-орієнтованої діяльності може слугувати інформацією для формування фінансового звіту. Для цього необхідно в бухгалтерській комп'ютерній програмі сформувати Оборотно-сальдову відомість по всіх існуючих синтетичних і аналітичних рахунках бухгалтерського обліку за певний період, перенести її, наприклад, в офісний комп'ютерний таблицний редактор Microsoft Excel та вже за допомогою його можливостей видалити непотрібні рядки та комірки, залишивши необхідні для даного типу інформації. Якщо усі дії бухгалтера виконано правильно програма Microsoft Excel сприйме Оборотно-сальдову відомість як таблицю і усі суми перерахує автоматично. У разі потреби загальну суму усіх витрат можна вирахувати за допомогою функції «просумувати» та відповідної формули знаючи Microsoft Excel.

Зведена оборотно-сальдова відомість розгорнуто покаже інформацію про витрати соціально-орієнтованої діяльності відображаючи суму на початок звітного (необхідного) періоду, обороти і залишок на кінець.

Таким чином виникає вибірка облікової інформації із загальної по суб'єкту господарювання, яка на нашу думку може називатись «вибірковим прийомом обліку», за допомогою інструментів в сучасних комп'ютерних бухгалтерських програмах. Зробивши вибірку необхідної облікової інформації бухгалтер, за необхідності, робить розрахунок її загальної суми та узагальнення у формах звітності. Можливість правильного відображення в обліку витрат соціально-орієнтованої діяльності дозволить сформувати фінансову звітність щодо соціальної відповідальності суб'єктів господарювання.

ВИСНОВКИ

Вважаємо доцільним розглядати витрати соціально-орієнтованої діяльності як інвестиції суб'єктів господарювання в розвиток і підтримку концепції соціальної відповідальності. На нашу думку, беззаперечним є твердження, що при обліку витрат соціально-орієнтованої діяльності можуть використовуватись усі найпоширеніші елементи методу бухгалтерського обліку: документування, інвентаризація, рахунки бухгалтерського обліку, подвійний запис, бухгалтерська звітність. На основі даних досліджень вважаємо, що на сьогодні, саме управлінський облік здатен формувати та узагальнювати інформацію про витрати соціально-орієнтованої діяльності. Вважаємо, що Міністерству фінансів України було б доцільно долучитись до розробки методики обліку витрат соціально-орієнтованої діяльності, що допоможе усім суб'єктам господарювання більш впевнено діяти враховуючи правове поле даного виду діяльності який розвивається. На нашу думку, в сучасному світі найкраще впроваджувати автоматизовану форму обліку при якій є можливість опрацювати великий об'єм облікової інформації. Вона надає один із найбільш альтернативних засобів отримання облікової інформації по кожній складовій соціально-орієнтованої діяльності, а саме реєстр обліку «Зведена Оборотно-сальдова відомість», за допомогою якого можна побачити розгорнуті дані по кожному синтетичному рахунку окремо.

Таким чином «Зведена Оборотно-сальдова відомість» є ще і джерелом даних різного типу інформації яку суб'єкт господарювання може самостійно сформувати для цілей управлінського обліку, що дає підстави вважати її методом та/або прийомом обліку нових виникаючих облікових об'єктів у майбутньому. Правильний облік витрат соціально-орієнтованої діяльності сприяє розвитку концепції соціальної відповідальності кожного суб'єкта господарювання.

Список використаних джерел

1. Kostiantyn Galak. Classification of Socially-Oriented Business Entities Costs. [Текст] / Kostiantyn Galak, Olga Romashko // Global Journal of Management and Business Research: D Accounting and Auditing /Volume 17 Issue 1 Version 1.0 Year 2017. – P. 44-50. [Електронний ресурс] / Режим доступу:

[https://globaljournals.org/GJMBR_Volume17/E-Journal_GJMBR_\(D\)_Vol_17_Issue_1.pdf](https://globaljournals.org/GJMBR_Volume17/E-Journal_GJMBR_(D)_Vol_17_Issue_1.pdf)

2. Голінач Л.І. Аналітичний облік витрат соціально відповідальної діяльності машинобудівних підприємств. [Текст] / Л.І. Голінач // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – с. 154-157. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2016/17-2016/33.pdf>

3. Загальні вимоги до фінансової звітності: положення (стандарт) бухгалтерського обліку №1 [чинний від 07 лютого 2013 р.]. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0391-99>

4. Король С.Я. Соціальна відповідальність бізнесу: теорія та методологія обліку: монографія / С.Я. Король; Київський національний торговельно-економічний університет – Київ, 2016. – 425 с. – укр.

5. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99/page>

6. Швець Л.І. Актуальні питання обліку соціальних витрат у цілях управління ними [Текст] / Л.І. Швець // Наукова електронна бібліотека періодичних видань НАН України. Серія Економічні науки – с. 78-82. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/1692/21-Shvets.pdf?sequence=1>

7. Жиглей І.В. Бухгалтерський облік соціально-відповідальної діяльності суб'єктів господарювання: необхідність та орієнтири розвитку: монографія / І.В. Жиглей; Житомир. держ. технол. ун-т. – Житомир, 2010. – 495 с. – укр.

8. Івахненко С.В. Інформаційні технології в організації бухгалтерського обліку та аудиту : навч. посіб / С.В. Івахненко. – К.: Знання-Прес, 2003. – 349 с.

9. Осмятченко В.О. Звітність як основа узагальнення вихідних даних в умовах застосування інформаційних технологій [Текст] / В.О. Осмятченко, М.М. Матюха // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу – 2013 р. № 1 (25) с. 208-222.

ПОТАПОВА

Наталія Олександрівна
Potapova.natalya.a@gmail.com

УДК 339.137.22

КОШАРЕНКО

Ірина Юріївна

**ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ
МАТЕМАТИЧНИХ МЕТОДІВ В
СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ
ВИТРАТАМИ ПРОМИСЛОВОГО
ПІДПРИЄМСТВА**

к.е.н., доцент, Харківський
інститут фінансів Київського
національного торговельно-
економічного університету

**MATHEMATICAL METHODS USING
FEATURES IN THE MANAGEMENT
SYSTEM FOR INDUSTRIAL
ENTERPRISE CHARGES**

студентка магістратури,
Харківський інститут фінансів
Київського національного
торговельно-економічного
університету

Статтю присвячено дослідженню теоретичних засад, прийомів та шляхів оптимізації прогнозування показників собівартості продукції підприємств з використанням математичних методів. Запропоновано модель прогнозування витрат на 1 грн. валової продукції. Визначено напрями подальшого вдосконалення отриманої моделі.

Статья посвящена исследованию теоретических основ, приемов и путей оптимизации прогнозирования показателей себестоимости продукции предприятий с использованием математических методов. Предложена модель прогнозирования затрат на 1 грн. валовой продукции. Определены направления дальнейшего совершенствования полученной модели.

The article is devoted to the study of theoretical foundations, methods and ways of optimizing the forecasting of the cost indexes of enterprises' products using mathematical methods. The model of forecasting costs per hryvnia of gross output is offered. The directions of further improvement of the received model are determined.

Ключові слова: витрати, собівартість продукції, математичні методи, кореляційне дослідження

Ключевые слова: затраты, себестоимость продукции, математические методы, корреляционное исследование

Keywords: costs, cost of production, mathematical methods, correlation research

ВСТУП

Поглиблення кризових явищ у світовій економіці та погіршення економічного середовища в середині країни викликало необхідність пошуку інноваційних методів ведення господарської діяльності. Одним з найсуттєвіших чинників забезпечення ефективного функціонування підприємств є процес управління витратами спрямований на оптимізацію формування витрат з застосуванням економіко-математичних методів. Останнім часом багато вітчизняних та зарубіжних науковців-економістів у своїх працях приділяли підвищену увагу економіко-математичному моделюванню витрат. Серед них: А. Чандлер, К. Друрі, М. Акулов, О. Голуб, В. Антонов, Г. Берегова, Є. Рясних, Ю. Цал-Цалко, В. Загоруйко, В. Палій, А. Кузьмичов, М. Медведєв, О. Лотиш, А. Московчук та інші.

МЕТА РОБОТИ полягає у дослідженні теоретичних засад, прийомів та шляхів оптимізації прогнозування показників собівартості продукції підприємств з використанням математичних методів.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Теоретичною і методологічною основою статті виступають дослідження вітчизняних та іноземних фахівців у галузі управління витратами підприємства, а також законодавчі акти і нормативні документи

Президента України, Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України з економічних питань. При проведенні дослідження використані методи діалектичного аналізу та синтезу, логічний і історичний підходи, а також, методи кореляції, логічного узагальнення, порівняння та формалізації.

РЕЗУЛЬТАТИ

Основними методологічними труднощами при розрахунку кореляційної формули для планування собівартості являються вибір найбільш відповідного її вимірника та відбір чинників, що впливають на нього, - аргументів [1, 3]. Хоча існуючими методиками передбачено попередній розрахунок собівартості на 1 грн. товарної продукції в поточних цінах, перейти до цього показника можна по-різному: наприклад будувати кореляційну формулу безпосередньо для цього показника або ж кореляційно визначати пов'язані з ним показники, а потім переходити від них до витрат на 1 грн. товарної продукції [2]. Представляє інтерес також розрахунок інших узагальнювальних показників собівартості.

Загально визнано, що показник собівартості у вигляді витрат на 1 грн. товарної продукції в діючих цінах не є універсальним [4]. Його недоліки особливо позначаються при зрушеннях в асортименті продукції і при зміні гуртових цін. Тому у ряді випадків при аналізі виявляється корисним визначати показник

витрат на 1 грн. валової продукції у незмінних цінах. Можливо, цей показник доцільно використати і при планових розрахунках.

У зв'язку з цим на першій стадії кореляційного дослідження була зроблена спроба вивести формулу

$$Cv = \frac{0,409 \times B^{0,260} \times T_e^{0,454} \times T_a^{0,113} \times P_3^{0,079} \times P_o^{0,162} \times P_a^{0,003}}{ВП^{0,213} \times \left(\lg \times \frac{v}{c+v} \right)^{0,106} \times ТВЦ^{0,082}}, \quad (1)$$

де Cv - витрати на 1 гривню валової продукції в незмінних цінах на плановий рік, грн;

B - вартість виробничих фондів у базовому році, тис. грн;

T_b - темп зростання виробничих фондів в плановому році;

T_a - темп зростання активної частини виробничих фондів у плановому році;

P_3 - питома вага заробітної плати у витратах на виробництво базисного року;

P_o - питома вага оборотних фондів у виробничих фондах базисного року;

P_a - питома вага активної частини основних виробничих фондів;

$ВП$ - валова продукція базового року, в тис. грн. у незмінних цінах;

$\frac{v}{c+v}$ - показник органічної будови фондів базового року;

$ТВЦ$ - тривалість виробничого циклу базового року, днів;

0,409 - постійний коефіцієнт, який характеризує фактор невизначеності зовнішнього економічного середовища.

В якості показника органічної будови фондів використано процентне відношення частини обігових коштів, що постійно витрачається на оплату праці (v), до усєї вартості виробничих фондів ($c+v$). Величина v отримана шляхом ділення фонду заробітної плати на число оборотів обігових коштів у виробництві, що включають заробітну плату. Останнє розраховане як частку від ділення собівартості валової продукції на середньорічну вартість обігових коштів за вирахуванням готової продукції, запасів матеріалів і палива. Кожна зміна органічної будови

фондів викликає протилежну зміну показника $\frac{v}{c+v}$:

збільшення маси засобів виробництва, що переробляються тією ж кількістю робітників, тобто зростання органічної будови фондів, приведе до зменшення питомої ваги v в усій вартості фондів.

Місце ряду чинників в чисельнику і знаменнику формули економічно цілком з'ясовано: так, зростання виробничих фондів спричиняє за собою і зростання собівартості, якщо при цьому немає більшого збільшення випуску продукції; зростання питомої ваги заробітної плати в собівартості означає зростання трудомісткості і зниження рівня автоматизації, що може привести до підвищення собівартості.

для визначення витрат на 1 грн. валової продукції у незмінних цінах.

В результаті розв'язання задачі була отримана наступна модель:

В той же час положення у формулі інших чинників-аргументів, наприклад показників органічної будови фондів і тривалості виробничого циклу не в'яжуться із загальноекономічними уявленнями про їх вплив на собівартість продукції. Незначним видається вплив питомої ваги активної частини виробничих фондів.

ВИСНОВКИ

Узагальнення результатів дослідження привело до наступних висновків: отримана формула дозволяє орієнтовно визначати за даними про об'єктивні особливості підприємств вірогідні витрати на 1 грн. валової продукції; використання формули утруднюється внаслідок значного розкиду фактичної собівартості навколо розрахункової; в цілях зменшення відхилень між розрахунковими і фактичними даними необхідно внести зміни в математичну модель залежності.

Надалі, доцільним видається введення у формулу показника продуктивності праці. Продуктивність праці найбезпосереднішим чином впливає на рівень собівартості продукції. У той же час необхідно врахувати, що показник продуктивності праці має набагато більший діапазон коливань, чим витрати на 1 грн. продукції. Велика відмінність в діапазонах коливань між показниками собівартості продукції і продуктивності праці може негативно позначитися на результатах розрахунку. Тому бажано включити в кореляційну модель темпи зниження собівартості і зростання продуктивності праці, оскільки коливання цих показників як правило відбувається в досить вузьких межах, а існування зв'язку між ними може бути перевірене статистично.

Список використаних джерел

1. Лотиш О.Я. Економіко-математична модель оптимізації витрат на виробництво продукції підприємницьких структур / О.Я. Лотиш // Науковий вісник Буковинського державного фінансово-економічного інституту: Зб. наук. праць. Вип. 4. – Чернівці, – 2003. – С. 317–320.

2. Рудомін Г.А. Методи побудови економіко-математичної моделі управління витратами на підприємстві. [Електронний ресурс] / Г.А. Рудомін // – Режим доступу: <http://www.rusnauka.com/>

3. Грабовецький Б.Є. Економічне прогнозування і планування: навч. посібник. / Б.Є. Грабовецький – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 188 с.

4. Дякон В.М. Математичне програмування: Навч. посіб. / В.М. Дякон. – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2007. – 497с.

СІЧНЯК

УДК 336.201

Олексій Олександрович
sechnyaka@gmail.com

БЮДЖЕТНО-ПОДАТКОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО-
ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА
СТРАТЕГІЧНІ ПЕРСПЕКТИВИ

FISCAL REGULATION OF SOCIAL AND ECONOMIC DEVELOPMENT IN
UKRAINE: PROBLEMS AND STRATEGIC PROSPECTS

аспірант, ОНУ ім. І.І.
Мечникова

Стаття присвячена огляду фінансово-економічних результатів бюджетно-податково регулювання соціально-економічного розвитку в Україні, виявленню проблем та можливих перспектив розвитку. В тексті основний акцент робиться на взаємозв'язку держави та суспільства через

суспільний договір, значна частина якого стосується саме відносин майнового розподілу – бюджетно-податкової сфери.

Стаття посвящена обзору финансово-экономических результатов бюджетно-налогового регулирования социально-экономического развития в Украине, выявлению проблем и возможных перспектив развития. В тексте основной акцент сделан на взаимосвязи государства и общества через общественный договор, значительная часть которого касается именно отношений имущественного распределения – бюджетно-налоговой сферы.

The present article is dedicated to review of financial and economical results of fiscal regulation of social and economic spheres in Ukraine, identifying of possible problems and prospects of further development. The main accent is on the interrelation of state and society through the instrument of social contract, which significant part regulate exactly the questions, which lay in the fiscal sphere.

Ключові слова: державне регулювання; бюджетно-податкова політика, державні фінанси

Ключевые слова: государственное регулирование, бюджетно-налоговая политика, государственные финансы

Keywords: government regulation; fiscal policy; government finances

ВСТУП

Складні кризові умови, в яких опинилася Україна, потребують пошуку джерел розвитку економіки та вирівнювання суспільно-економічної структури. Як демонструє досвід найбільш конкурентоспроможних країн світу, системний та ефективний бюджетно-податковий менеджмент обумовлює джерело внутрішньої фінансової та економічної стабільності, а також створює базис для повноцінного суспільного консенсусу.

Дослідженням питань бюджетно-податкового регулювання займалися В.Г. Дем'янишин, В.М. Федосов, І.Г. Лук'яненко, І.О. Плужніков, І.Я. Чугунов, Л.В. Лисяк, О. Д. Василик, С.І. Юрій, С.О. Булгакова, Т.М. Ковальова, Т.Ф. Куценко, Ц.Г. Огонь та інші. Проте розробки даних авторів акцентують увагу на певних аспектах бюджетно-податкової сфери, не беручи до уваги або частково залишаючи без уваги питання системного підходу до дослідження бюджетно-податкової сфери.

МЕТА РОБОТИ – проаналізувати бюджетно-податкове регулювання в Україні з точки зору критеріїв системності та ефективності.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

При проведенні дослідження використано методи фінансового та статистичного аналізу при дослідженні даних щодо бюджетно-податкової сфери; методи

структурно-логічного аналізу, індукції та дедукції, порівняння та узагальнення при аналізі наслідків такого регулювання.

РЕЗУЛЬТАТИ

Бюджетно-податкову сферу можна розглядати і як об'єкт управління з точки зору державного управління, і як управляючу систему з точки зору національної економіки. В обох випадках мова йтиме про бюджетно-податкову політику як про систему рішень, кроків та заходів, тільки в першому випадку з точки зору мотивації з боку держави, у другому – з точки зору наслідків для національної економіки.

Почнемо розгляд із об'єктивного підґрунтя бюджетно-податкової сфери – показників національної економіки. Основні макроекономічні показники (табл. 1) в динаміці за період 2007-2016 рр. демонструють картину, в якій можна відзначити 3 періоди. Це період відносної стабільності 2010-2013 рр. і два кризові періоди 2008-2009 рр. та з початку 2014 р.

Окремо слід відзначити 2009 та 2015 роки, коли відбувався фактичний обвал курсу національної валюти. Дані показують, що перша криза відбувається у 2009 р., коли навіть державна статистика зареєструвала 4,5% скорочення ВВП, при півторакратному збільшенні валютного курсу та 10% скороченні інфляції.

Таблиця 1

Динаміка макроекономічних показників за період 2007-2016 рр.

Рік	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
ВВП (у факт. цінах), млн. грн.	751 106	990 819	947 042	1 120 585	1 349 178	1 459 096	1 522 657	1 586 915	1 988 544	2 383 182
Валютний курс (UAH/USD) НБУ	5,05	5,28	7,79	7,94	7,97	7,99	7,99	11,87	21,81	25,59
Індекс динаміки ВВП	1,3293	1,3191	0,9558	1,1832	1,204	1,0815	1,0436	1,0422	1,2531	1,1985
Індекс динаміки валютного курсу	1	1,046	1,4757	1,0182	1,004	1,0029	1,0002	1,4855	1,837	1,1731
Індекс інфляції	1,128	1,252	1,159	1,094	1,08	1,006	0,997	1,121	1,487	1,139

У 2009 р. дійсно показана кризова ситуація, де з одного боку маркером виступає падіння ВВП, а з іншого зростання валютного курсу. Відзначити при цьому слід незначне вповільнення росту інфляції, що вказує на те, що в економіці не було порушено структури. Це підтверджується й тим, що за наступні роки ситуація повертається на вихідні позиції: стабільний валютний курс та випереджаючі темпи росту ВВП над інфляцією. При цьому слід відзначити тенденцію «вповільнення економіки», яку чітко видно на відрізку 2011-2013 рр., коли темпи зростання ВВП поступово скорочуються.

Корінним чином картина змінюється у 2014 р., коли за всією сукупністю причин в країні відбувається економічний колапс, що на відміну від кризи 2009 р. запускає деструктивні процеси. Останні проявляються в тенденціях, коли попри надмірне зростання валютного курсу відбувається зростання ВВП (на відміну від картини 2009 р.), при цьому саме зростання ВВП обумовлене в першу чергу інфляційним чинником, оскільки темпи зростання інфляції за відповідний період значно перевищують темпи зростання ВВП. Певною точкою стабілізації виступає 2016 р., коли темпи зростання ВВП все ж таки перевищили темпи інфляції та зростання валютного курсу, що на нашу думку, обумовлено зовнішньоекономічними чинниками, а для внутрішньо економічної ситуації країни є своєрідним усталенням.

Базовою характеристикою вітчизняної моделі економіки є надзвичайний рівень інтегрованості до економічних співтовариств та глобальних інститутів, що проявляється у експортно-імпортній структурі економіки. Економіка України має стійке від'ємне сальдо торговельного балансу, яке складає 2,5-8%

річного ВВП. Причому, якщо співставити динаміку сальдо торговельного балансу та валютного курсу, можна простежити досить цікаву динаміку: доки курс національної валюти стабільний, частка імпорту в структурі починає поступово наростати, що провокує кризу. Під час кризи відбувається девальвація національної валюти, за рахунок чого відбувається зростання експорту до стану рівноваги. Після цього цикл знову повторюється.

Це свідчить про наявність системних кризових складових в розвитку національної економіки.

Перейдемо до розгляду бюджетних показників і почнемо аналіз із дохідної частини бюджету. В цілому вимальовується прийнятна картина, коли 70-80 % складають податкові надходження, біля 10 % – цільові фонди та 15-20 % – все інше. Індекс виконання планового завдання для податкових надходжень знаходиться в рамках норми (відхилення в межах 5 %), що вказує на задовільний рівень прогнозування росту економіки. Проте, ситуація із цільовими фондами вказує, що в умовах потреби більш витонченого аналізу (оскільки база нарахування складніша) відбуваються відчутні похибки – з одного боку; з іншого – база нарахування для цільових фондів відноситься до еластичних показників, а тому відповідним чином реагує на економічні потрясіння (одним з найбільш релевантних показників групи є збори за спеціальне використання природних ресурсів).

Дані табл. 2 показують, що в цілому за 10 останніх років обсяги дохідної частини зведеного бюджету України зростали незначно випереджуючи темпи зростання ВВП.

Таблиця 2

Порівняльна динаміка дохідної частини зведеного бюджету України та ВВП за період 2007-2016 рр.

Рік	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Зведений бюджет, млн. грн.	219 937	297 768	272 816	314 298	398 208	445 099	442 386	455 741	651 576	782 192
ВВП, млн. грн.	751 106	990 819	947 042	1 120 585	1 349 178	1 459 096	1 522 657	1 586 915	1 988 544	2 383 182
% перерозподілу	29,28%	30,05%	28,81%	28,05%	29,51%	30,51%	29,05%	28,72%	32,77%	32,82%
Індекс динаміки зведеного бюджету		1,354	0,916	1,152	1,267	1,118	0,994	1,03	1,43	1,2
Індекс динаміки ВВП	1,329	1,319	0,956	1,183	1,204	1,081	1,044	1,042	1,253	1,198
Індекс інфляції	1,128	1,252	1,159	1,094	1,08	1,006	0,997	1,121	1,487	1,139
Індекс динаміки валютного курсу	1	1,046	1,476	1,018	1,004	1,003	1	1,486	1,837	1,173

При цьому втішним є той факт, що відсоток ВВП, що перерозподіляється через бюджетно-податкові механізми (без урахування пенсійного фонду та НБУ) стабільно складає біля 30%, хоча з 2015 р. можна спостерігати тенденції до збільшення відповідної частки. Також особливу увагу слід приділити періоду 2014-2016 рр., коли темпи зростання бюджету починають випереджати темпи зростання ВВП, джерелом

якого є інфляційні та девальваційні процеси. В таких умовах зростання доходів (та витрат) зведеного бюджету лише посилюватиме розгортання інфляційної спіралі.

В табл. 3 наведені дані по податкових надходженнях. Відзначною рисою даного блоку бюджетних надходжень є динаміка непрямих податків.

Таблиця 3

Динаміка податкових надходжень зведеного бюджету України за 2007-2016 рр.

ПОКАЗНИКИ, млн. грн.	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості	69 189	93 753	77 533	91 388	115 321	123 885	127 145	112 870	129 882	187 548
Податок на доходи фізичних осіб	34 782	45 896	44 485	51 029	60 225	68 092	72 151	72 668	90 829	127 325
Податок на прибуток підприємств	34 407	47 857	33 048	40 359	55 097	55 793	54 994	40 201	39 053	60 223
Внутрішні податки на товари та послуги	69 951	104 866	106 221	114 632	164 013	177 256	164 937	184 124	249 248	337 257
Податок на додану вартість	59 383	92 083	84 597	86 316	130 094	138 827	128 269	139 024	178 452	235 506
Акцизний податок з вироблених в Україні підакцизних товарів (продукції)	9 072	10 230	17 934	23 715	26 097	28 661	27 721	28 244	46 468	66 744
Акцизний податок з ввезених на митну територію України підакцизних товарів (продукції)	1 496	2 553	3 690	4 601	7 822	9 768	8 947	16 855	24 327	35 006
Податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції	9 883	12 133	6 716	8 855	11 774	13 187	13 343	12 609	40 301	20 371
Ввізне мито	9 589	11 933	6 329	8 556	10 463	12 986	13 265	12 389	39 881	20 001
Вивізне мито	291	197	383	295	1 311	201	78	220	420	370
Інші надходження	2	3	4	4	0	0	0	0	0	0
Податки, що збираються в місцеві бюджети	3 811	4 362	4 236	4 745	3 223	6 142	7 891	8 455	27 043	42 263
Інші податки та збори	363	419	461	600	4 388	4 906	6 089	7 336	2 804	4 999
Податкові надходження	153 197	215 532	195 167	220 221	298 720	325 376	319 405	325 393	449 278	592 437

За 10 останніх років надходження від непрямих податків збільшилися майже в 5 разів, в той час як надходження від ПДФО та податку на прибуток підприємств збільшилися трохи більш як в 2,5 рази. Пояснення цьому досить просте – непрямі податки в тому чи іншому вигляді сплачують в тому числі й актори тіньового сектору економіки (як покупці товарів та послуг). Що є їх значною перевагою над прямими податками та зборами.

Перейдемо до аналізу найбільш складного елементу дохідної частини бюджету – неподаткових надходжень. Самі неподаткові надходження складають біля 15 % дохідної частини бюджету, що є незначним, але стабільним джерелом, яке необхідно підтримувати та розвивати як альтернативний внутрішній резерв. Основу в групі неподаткових надходжень складають доходи від власності та господарської діяльності. Надходження від надання адміністративних послуг та покриття від здійснення адміністративних функцій складають в діапазоні 5-12%, що є прийнятним. Показовою є тенденція надходжень від реалізації державної власності, яка на

початку досліджуваного періоду складає майже 18 %, а вже у 2016 р. – лише 1,5%. це вказує на:

- 1) фактичне вичерпання даного джерела;
- 2) нерозумність розглядати подібні статті як релевантні джерела для наповнення бюджету.

Також слід відзначити на диво «здорову» динаміку надходжень від вилучень, яка знаходиться в межах 2-5 %.

Найбільшою статтею доходу від економічної діяльності держави є власні надходження бюджетних установ. Природа даних надходжень, звісно, має дещо інший характер, ніж передбачає група класифікації до якої її віднесено. Проте сам факт досить значних показників, які досягаються в хаотичному та неузгодженому режимі кожною бюджетною установою окремо, вказує на наявність деяких резервів у даному напрямку. Наступними співставними за обсягами є статті доходу «...державних підприємств і участі в капіталі...» та «надходження від здачі в оренду ЦМК...», що є прикритим, оскільки держава все ще маючи певні резерви (площі, інфраструктуру тощо) повністю ігнорує виробничу сферу з точки зору власної участі.

Основу доходів фінансової діяльності складають кошти, які НБУ перераховує на рахунки державного казначейства. Природа даних коштів відповідно закону про НБУ повинна полягати у різниці між оціночними та фактичними цінами резервів, перевищеннях доходів над витратами при здійсненні валютних операцій тощо. При цьому на практиці це є приховане вилучення вартості при регулюванні валютних операцій та/або прихована емісія. Статистичний аналіз даної статті у порівнянні з показниками інфляції та валютного курсу давав майже нульовий результат, проте при вивченні кореляції між обсягами надходжень та валютним курсом вона склала 83,01 %. Для не одноразово опосередкованого нефункціонального зв'язку такий рівень кореляції є досить високим та вказує на вірогідність зроблених в даному дослідженні припущень.

Несприятливу тенденцію демонструє показник доходів від розміщення тимчасово вільних бюджетних коштів на рахунках банківських установ, який більшу частину періоду показує стабільний невеликий дохід від розміщення реально вільних коштів внаслідок позитивних касових розривів. В умовах

фактичного дефіциту фінансів виокремлювати кошти для розміщення на рахунках банківських установ (2015-2016 рр.), як мінімум не доцільно.

Абсолютну пасивність і відстороненість держава демонструє в найбільш конструктивному секторі фінансової діяльності – кредитуванні. При чому основною причиною є неготовність (небажання) здійснювати таку діяльність. Якщо подивитись на динаміку показників статті, то можна побачити, що в кризові періоди (2008-2009; 2014-2016) присутня тенденція до стрибкоподібного росту (в ті самі моменти, коли комерційні установи усуваються з ринку, перецікуючи кризу).

Необхідно також звернути увагу на співвідношення доходів від економічної діяльності та доходів від фінансової діяльності. В цілому поки що зберігається перевага економічного напрямку, проте тенденції вказують на стабільне зростання фінансового фактору. Враховуючи сутнісний зміст останнього можна відзначити ще одну деструктивну тенденцію у розвитку державних фінансів.

Насамперед, розглянемо узагальнену структуру видатків (табл. 4).

Таблиця 4

Динаміка структури видатків зведеного бюджету України (за функціональною класифікацією) за період 2007-2016 рр.

ПОКАЗНИКИ, млн. грн.	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Загальнодержавні функції	24 271	30 829	33 156	44 902	49 875	54 590	61 702	76 846	117 642	134 257
Оборона	9 417	11 733	9 663	11 347	13 242	14 487	14 844	27 365	52 016	59 359
Громадський порядок, безпека та судова влада	18 446	27 081	24 346	28 826	32 638	36 681	39 409	44 865	54 963	72 057
Економічна діяльність	40 523	51 322	39 753	43 832	57 124	62 377	50 758	43 638	56 257	66 191
Охорона навколишнього природного середовища	2 241	2 765	2 539	2 872	3 891	5 298	5 594	3 482	5 530	6 255
Житлово-комунальне господарство	5 900	8 968	7 498	5 431	8 679	20 060	7 705	17 809	15 700	17 548
Охорона здоров'я	26 718	33 560	36 565	44 745	48 962	58 454	61 569	57 150	71 001	75 503
Духовний та фізичний розвиток	5 688	7 916	8 330	11 525	10 755	13 640	13 661	13 858	16 228	16 898
Освіта	44 334	60 959	66 774	79 826	86 254	101 561	105 539	100 110	114 193	129 438
Соціальний захист та соціальне забезпечення	48 517	74 070	78 775	104 535	105 435	125 307	145 063	138 005	176 340	258 326
ВСЬОГО	226 054	309 204	307 399	377 843	416 854	492 455	505 844	523 126	679 871	835 832
Загальнодержавні функції	10,74%	9,97%	10,79%	11,88%	11,96%	11,09%	12,20%	14,69%	17,30%	16,06%
Оборона	4,17%	3,79%	3,14%	3,00%	3,18%	2,94%	2,93%	5,23%	7,65%	7,10%
Громадський порядок, безпека та судова влада	8,16%	8,76%	7,92%	7,63%	7,83%	7,45%	7,79%	8,58%	8,08%	8,62%
Економічна діяльність	17,93%	16,60%	12,93%	11,60%	13,70%	12,67%	10,03%	8,34%	8,27%	7,92%
Охорона навколишнього природного середовища	0,99%	0,89%	0,83%	0,76%	0,93%	1,08%	1,11%	0,67%	0,81%	0,75%
Житлово-комунальне господарство	2,61%	2,90%	2,44%	1,44%	2,08%	4,07%	1,52%	3,40%	2,31%	2,10%
Охорона здоров'я	11,82%	10,85%	11,89%	11,84%	11,75%	11,87%	12,17%	10,92%	10,44%	9,03%
Духовний та фізичний розвиток	2,52%	2,56%	2,71%	3,05%	2,58%	2,77%	2,70%	2,65%	2,39%	2,02%
Освіта	19,61%	19,71%	21,72%	21,13%	20,69%	20,62%	20,86%	19,14%	16,80%	15,49%
Соціальний захист та соціальне забезпечення	21,46%	23,95%	25,63%	27,67%	25,29%	25,45%	28,68%	26,38%	25,94%	30,91%

Перше, що можна відзначити це надзвичайна доля видатків на соціальне забезпечення, яка за досліджуваний період виросла більш як на 10 % (майже третина всіх видатків). Наступна група видатків, що поперемінно, але мали суттєву частку наступна:

– видатки на освіту: мали стабільну динаміку в районі 20 % загального обсягу видатків, яка

змінилася різки падінням більш як на 4 % за 2015-2016 рр.;

– видатки на економічну діяльність: за всі десять років можна спостерігати стійкий спад частки видатків за даним напрямком;

– видатки на охорону здоров'я: мають стабільну частку біля 10-12 %, що демонструє

формування тенденції до скорочення за період 2015-2016 рр.;

– видатки на здійснення загальнодержавних функцій: мають стійку тенденцію до зростання, за досліджуваній період відбувся ріст частки на 6 %;

– видатки на громадський порядок, судову владу та прикордонну службу: мають стабільну частку, обсягом 7-9 % загального обсягу видатків;

– видатки на оборону: мають вкрай нестабільну динаміку, коли за перші 5 років частка поступово, але незначно зменшувалась, а за останні три роки – відчутно зросла (з 3 % до 7 %).

Інші видатки в сумі складають біля 5 % від загального обсягу видатків, тому не акцентуємо на них увагу. Співвідношення динаміки зростання споживчих цін та динаміки видатків вказує на той факт, що реальна вартість видатків зведеного бюджету України була майже незмінною протягом всього досліджуваного періоду. Підтверджується це ще й тим, що ВВП, динаміку якого було розглянуто вище, лише в певні відрізки часу демонстрував зростання, яке незначно випереджало темпи інфляції, при досить суттєвому значенні показника від'ємного торговельного сальдо. Також доля перерозподілу ВВП через бюджетно-податкові механізми за весь досліджуваній період складала стабільну долю біля 30 %. Все це дозволяє дійти висновку, що досліджуючи видатки бюджету, повинно бути присутнє розуміння, що мова йде про більш-менш той самий обсяг реальної вартості у вимірі національної валюти.

В такому контексті вищезазначені тенденції вказують на те, що в рамках умовно стабільного щорічного обсягу реальної вартості видатків здійснюється перерозподіл. Найбільші обсяги коштів на себе починає відтягувати напрямки соціального забезпечення та державного управління, що відбувається за рахунок скорочення таких важливих напрямків як освіта, охорона здоров'я, економічна та оборонна сфери.

Не слід забувати, що в структурі доходів зведеного бюджету України в різні роки 8-10% складали різноманітні цільові фонди, що є такими по свої суті, хоча й віднесені до інших груп. В даному контексті ми пропонуємо поглянути на структуру видатків за виключенням відповідних цільових надходжень із відповідних статей витрат, що відкриває картину з урахуванням надважливих аспектів, а саме: збори за спеціальне використання природних ресурсів та відшкодування втрат сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва; витрати на оборонну сферу, видатки на економічну діяльність; видатки на соціальне забезпечення.

Коли з відповідних напрямів видатків були виключені надходження цільових фондів, було виявлено такі тенденції:

– витрати на освітню сферу, що протягом 2007-2012 рр. складала 21-22% загальних видатків бюджету, починаючи з 2013 р. сформували тенденцію до скорочення, яке сумарно склало біля 6%;

– видатки на охорону здоров'я мають стійку тенденцію до скорочення, яка ще просто не проявила

свою динаміку. За 10 років скорочення долі видатків за даною статтею склало біля 4%;

– видатки на забезпечення загальнодержавних функцій (власне ціна управління для країни) мають динаміку до зростання при чому досить нестабільну.

Таким чином, і в частині видатків відбувається порушення нормального виконання державою свої функцій, оскільки поза рамками цільових фондів, за рахунок яких суспільство допомагає державі вирішувати проблеми на найбільш кризових напрямках, формується картина абсолютно неефективного використання ресурсів бюджету з метою «утримати» існуючу ситуацію, відтермінувавши настання кризового моменту. Особливо яскраво дана позиція простежується у ситуації із зовнішнім боргом та кризою пенсійного забезпечення. В обох випадках не існує позитивного виходу із кризи, який задовольнив би всіх або хоча б більшість, оскільки реальні шляхи вирішення даних питань передбачають наступ на інтереси суб'єктів різних рівнів як всередині країни, так і поза її межами.

Підсумовуючи, можна відзначити наявність не-системності у бюджетно-податковому регулюванні соціально-економічного розвитку країни, яка відбувається не в останню чергу з причин відсутності перспективного бачення шляхів розвитку в цілому – джерел, які формували б акценти та передумови для побудови ефективної бюджетно-податкової системи. Все це призводить до довільного протікання об'єктивних суспільно-економічних процесів, впорядкованих лише залишковою міцністю державних процедур, які із плином часу починають вступати у протиріччя із даними процесами. Наслідок такої ситуації невпинне послаблення держави як інституту та становлення регуляторних механізмів як джерела додаткових конфліктів та криз.

Саме позиція принципового уникнення відповідальності та намагання розширити права для задоволення власних потреб, які простежуються в державній бюджетно-податковій політиці при відсутності відповідей на нагальні питання сучасності, які виникають перед суспільством, формують основу деградації суспільного договору із всіма наслідками.

ВИСНОВКИ

Незважаючи на вкрай складну ситуацію в економічному житті країни в цілому та бюджетно-податковій сфері зокрема, все ще наявні певні резерви, які потенційно можуть дозволити здійснити ефективні спроби часткового виходу із системної кризи. І першочерговим кроком є визначення фундаментальних рис національної економіки, яку необхідно будувати, яка повинна бути роль у яких суспільних інститутів тощо. На основі даного кроку можна буде вирішувати в який бік необхідно здійснювати зрушення, аби вони були системними.

З точки зору виходу із ситуації при реалізації бюджетно-податкової політики необхідно зважати на наступні аспекти:

1. На даний момент (2017 р.) картина із оподаткуванням за основними прямими податками (ПДФО та податок на прибуток) починає віднаходити баланс у податковому навантаженні на фізичних та юри-

дичних осіб. В ситуації відсутності стратегічних орієнтирів, даних статус необхідно підтримувати, оскільки: 1) при побудові суспільства «правого» спрямування це є майже максимальна пропорція; 2) при побудові суспільства «лівого» спрямування завжди можна поступитися, розуміючи де віднайти резерви.

2. Непрямі податки, які є основою наповнення бюджету, наразі охоплюють майже всю економічну активність в країні, зокрема тіньовий сектор, що необхідно враховувати.

3. Значний тіньовий сектор став елементом реальності у світі в цілому, а у вітчизняних реаліях – в особливості. З одного боку його існування формує значні бюджетні збитки, з іншого обумовлює саме існування економіки, оскільки вже давно стало елементом, зокрема, інвестиційного клімату.

4. В умовах взаємної недовіри між державою та суспільством, яка обумовлена об'єктивними протиріччями між інтересами, намагання діяти імперативними методами призведе до поглиблення конфлікту та подальшого розвитку деструктивних процесів. Тому абсолютно нерозумними виглядають спроби «детінізації» економіки для прямих податків та провадження подальшого податкового тиску на населення через майнові податки і декларування. Подібні ініціативи отримують зворотній ефект або, тим більше, спровокують подальший відтік найбільш дефіцитного економічно активного населення.

5. Для того, аби відновити діалог із суспільством та реабілітувати суспільний договір, державі необхідно системно підійти до вирішення нагальних проблем суспільства в умовах жорсткої обмеженості ресурсів. Яскравий приклад – проблема фактичного банкрутства ПФУ, яку неможливо вирішити у фінансовій площині за цілою сукупністю причин (демографічні процеси, стан економіки, стан інфраструктури тощо). Саме реальне вирішення таких проблем може стати точкою консолідації суспільства навколо державного інституту і, навпаки, відтермінування та консервація цих проблем за рахунок ресурсів суспільства рано чи пізно призведуть до колапсу.

В цілому, на даному етапі розвитку можна констатувати відсутність системності бюджетно-податкового регулювання в цілому. Ступінь глибини та системності кризи, в якій опинилася країна формує запит на довгострокові та узгоджені дії за всіма

напрямами, особливо в суспільно-економічній сфері. Єдиним суб'єктом, який потенційно може здійснити такі дії – є держава, а єдиним її реальним джерелом ресурсів є бюджетно-податкова сфера.

Список використаних джерел

1. Офіційний сайт державної служби статистики України: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
2. Державний борг України. [Електронне джерело] – Режим доступу: <http://index.minfin.com.ua/index/debtgov/>
3. «Щодо балансування фінансового стану Пенсійного фонду України». Аналітична записка [Електронне джерело] – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/297/>
4. Василик О.Д., Павлюк К.В. Бюджетна система України: Підручник. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 544 с.
5. Дем'янишин В.Г. Теоретичні засади бюджетної політики // Світ фінансів. – 2007. – Вип. 1(10). – С. 19-34.
6. Лисяк Л.В. Бюджетна політика у системі державного регулювання соціально-економічного розвитку України: монографія / Л.В. Лисяк. – К.: ДНУ АФУ, 2009. – 600 с.
7. Пасічник Ю.В. Бюджетний потенціал економічного зростання в Україні: Монографія. – Донецьк: ТОВ «Юго-Восток, ЛТД» 2005. – 642 с.
8. Січняк О.О. Категоріальний аналіз сутності бюджетно-податкової політики в сучасній фінансовій теорії // О.О. Січняк. Вісник Одеського національного університету. Т. 21, вип. 6 (48). – 2016. С. 8-11.
9. Федосов В., Опарін В., Львовчкін С. Фінансова реструктуризація в Україні: проблеми і напрями: Монографія / За наук. ред. В. Федосова. – К.: КНЕУ, 2002. – 387 с.
10. Формування і функціонування бюджетної системи України (Монографія) / С.О. Булгакова, О.Т. Колодій, Л.В. Єрмошенко та ін.; за заг. ред. А.А. Мазаракі. – К.: Книга, 2003. – 344 с.
11. Бюджетна система: підруч. / за ред. С.І. Юрія, В.Г. Дем'янишина, О.П. Кириленко. – Тернопіль: ТНЕУ, 2013. – 624 с.
12. Ярошенко Ф.О. Сім ключів успіху в розвитку системи державних фінансів України / Ф.О. Ярошенко, С.Д. Бушуєв // Фінанси України. - 2011. - № 6. - С. 3-12.

ВИНОГРАДНЯ

Віта Михайлівна

Vinogradniy_roma@ukr.net

УДК 36.71:005.334

АНАЛІЗ НАПРЯМІВ УПРАВЛІННЯ
БАНКІВСЬКИМИ РИЗИКАМИ НА
СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

ЄВТУШЕНКО

Наталія Миколаївна

ilata82@mail.ru

THE MANAGEMENT DIRECTIONS
ANALYSIS OF BANKING RISKS AT THE
PRESENT STAGEк.е.н., доцент, ДВНЗ
«Переяслав-Хмельницького
ДПУ ім. Григорія Сковороди»к.е.н., доцент, ДВНЗ
«Переяслав-Хмельницького
ДПУ ім. Григорія Сковороди»

Стаття присвячена визначенню суті банківських ризиків та аналізу напрямів управління ними на сучасному етапі. В статті обґрунтована необхідність удосконалення шляхів щодо ризик-менеджменту в банківській діяльності.

Статья посвящена определению сущности банковских рисков и анализа направлений управления ими на современном этапе. В статье обоснована необходимость совершенствования путей по риск-менеджмента в банковской деятельности.

The article is devoted to the definition of the essence of banking risks and analysis of the directions of their management at the present stage. The article substantiates the need to improve the ways of risk management in banking.

Ключові слова: ризик, оцінка ризиків, принципи управління ризиками

Ключевые слова: риск, оценка рисков, принципы управления рисками

Keywords: risk, risk assessment, risk management principles

ВСТУП

В сучасних умовах процес управління ризиками комерційних банків України є одним з найважливіших чинників забезпечення його надійності, ліквідності та платоспроможності. В умовах жорсткої конкуренції на ринку банківських послуг важливим є удосконалення напрямів управління ризиками, при цьому необхідним є постійний аналіз та знаходження нових шляхів щодо їх мінімізації. Тому тематика дослідження є актуальною та потребує постійного вивчення і удосконалення.

У наукових працях вітчизняних вчених дослідженню щодо управління ризиками комерційних банків присвячені праці О. Василика, А. Герасимовича, О. Заруби, В. Кириленко, О. Лаврушина, В. Лагутіна, В. Міщенко, А.М. Мороза, М.І. Савлука, А.В. Череп та інших, однак на сучасному етапі дана тематика потребує постійного аналізу та удосконалення.

МЕТА РОБОТИ

Мета написання статті полягає у аналізі процесів пов'язаних з управлінням ризиками комерційних банків на сучасному етапі.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Інформаційну базу дослідження становлять наукові праці, матеріали періодичних видань, ресурси Internet, нормативно-правові акти. При проведенні дослідження використано методи структурно-логічного аналізу, порівняння та узагальнення.

РЕЗУЛЬТАТИ

Актуальним для діяльності банків України, в сучасних умовах, є напрями управління ризиками, що

виникають в процесі їх діяльності. В сучасних умовах стану економіки країни та жорсткої конкуренції банки зазнають впливу багатьох видів ризику.

З точки зору банку ризик – це потенційна можливість недоотримання доходів або зменшення ринкової вартості капіталу банку внаслідок несприятливого впливу зовнішніх або внутрішніх факторів. Такі збитки можуть бути прямими (втрата доходів або капіталу) чи непрямими (накладення обмежень на здатність банку досягати своїх бізнес-цілей).

З метою здійснення банківського нагляду Національний банк України виділив дев'ять категорій ризику, а саме: кредитний ризик, ризик ліквідності, ризик зміни процентної ставки, ринковий ризик, валютний ризик, операційно-технологічний ризик, ризик репутації, юридичний ризик та стратегічний ризик. Ці види ризиків не є взаємовиключними. Будь-який банківський продукт або послуга може наражати банк на кілька ризиків [11].

У банківському секторі накопичено велику кількість знань про те, як визначати, вимірювати, контролювати притаманні банківській справі ризики та здійснювати їх моніторинг.

Кредитний ризик – це банківський ризик, який виникає при видачі позичальнику кредитних коштів. Проблемна заборгованість за виданими кредитами є основною причиною реалізації кредитного ризику. Схильність до кредитного ризику існує протягом усього періоду кредитування. Динаміка якості кредитного портфеля банків України (табл. 1) свідчить про збільшення питомої ваги простроченої заборгованості в кредитному портфелі банків України за остання 3 роки.

Таблиця 1

Динаміка якості кредитного портфелю банків України [за даними [12]]

Показники	01.10.2014	01.10.2015	01.10.2016
Питома вага простроченої заборгованості в кредитному портфелі, %	11,5	19,9	25,27
Обсяг недіючих кредитів, млн.грн	215 340,12	332 459,56	409 120,82
Співвідношення недіючих кредитів до сукупних валових кредитів, %	16,73	25,58	31,01
Співвідношення недіючих кредитів без урахування резервів до капіталу, %	54,98	84,18	91,6

Недіючі кредити – це сумнівні та безнадійні до повернення кредити. Збільшення їх кількості за останні роки є негативним фактором для розвитку та функціонування банківської системи.

Значні обсяги сумнівних та безнадійних кредитів суттєво погіршують фінансовий стан банку, оскільки відбувається втрата активів, що формують дохід. Також банки змушені формувати значну кількість витрат на покриття резервів за даними кредитами, що в свою чергу знижує рівень їх ліквідності.

На рівень якості кредитного портфеля комерційних банків впливають як зовнішні (незалежні від банку) так і внутрішні (залежні від банк) фактори. Тані фактори комплексно характеризують кредитні ризики та можуть визначати вагомість їхнього впливу на результати кредитних операцій банківських установ.

На сьогодні до зовнішніх факторів, що впливають на кредитний портфель банків в Україні можна віднести: нестабільний стан економіки, девальвацію гривні, зниження обороту виробництва основних галузей, військові дії у східному регіоні та анексія АР Крим. Основним внутрішнім фактором, що впливає на якість кредитного портфеля є недостатній рівень корпоративного управління кредитними ризиками. Прикладом цього може бути значне надання кредитів банками України в іноземній валюті, для клієнтів котрі мали дохід лише в гривнях, тому при зростання курсу іноземної валюти до національної більшість позичальників виявились неплатоспроможними. Також в боротьбі за клієнта банки іноді здійснювали кредитування без належного вивчення кредитоспроможності позичальника, а заставне майно не завжди було достатнім та ліквідним.

Унаслідок зростання рівня заборгованості за кредитами банки змушені були створювати значні резерви за активними операціями, що негативно вплинуло на рівень капіталізації банківських установ [2].

В сучасних умовах, для мінімізації кредитних ризиків вагоме значення має вивчення кредитоспроможності позичальника, що являє собою його здатність повністю та у визначені терміни розраховуватися за своїми борговими зобов'язаннями. Єдиної методики оцінки кредитоспроможності позичальника не існує тому банки визначають кредитоспроможності позичальників на основі методики, запропонованої НБУ, розробляють власні підходи або орієнтуються на міжнародний досвід.

В зарубіжній практиці методи і моделі оцінки кредитоспроможності позичальників поділяються класи-

фікаційні (статистичні методи оцінки) та моделі комплексного аналізу

Серед основних моделей на основі комплексного аналізу кредитоспроможності позичальників до найбільш ефективних, що використовуються в міжнародній практиці, можна віднести «Правило 6 СІ», PARSER, PARTS, MEMO RISK, CAMPARI, та інші. Дані підходи як правило включають узагальнення кількісних та якісних характеристик позичальника та стали досить популярними завдяки ефективному поєднанню в них аналізу особистих та ділових якостей клієнта.

Для прикладу, у практиці банків США при аналізі кредитоспроможності клієнта широко застосовується «Правило шести Сі», згідно з яким критеріями відбору клієнтів є економічні категорії, позначені словами, що починаються на букву «С»: character (характер особистості позичальника, репутація); saracity або cash flow (спроможність вчасно повернути кредит, фінансові можливості або потік грошових коштів); capital (капітал, майно, величина акціонерного капіталу); collateral (забезпечення, види та вартість активів); conditions (економічна кон'юнктура та її перспективи); control (контроль, відповідність кредитної заявки описові кредитної політики банку) [13, С. 329].

Дані показники ретельно вивчаються працівниками банку, а також аналізується рівень кредитоспроможності клієнта на основі показників ліквідності, оборотності капіталу, залучення коштів та прибутковості і тільки після їх розрахунку, на основі усіх отриманих даних визначається клас кредитоспроможності клієнта

Методика CAMPARI та PARSER широко застосовується англійськими банками. Методика CAMPARI включає аналіз, де С-Character (характеристика та репутація позичальника), А-Ability (оцінка бізнесу позичальника), М-Means (необхідність звернення за кредитом), Р-Purpose (мета кредиту), А-Amount (обґрунтування суми кредиту), R-Repayment (можливість погашення), I-Insurance (спосіб страхування кредитного ризику)).

Методика PARSER включає аналіз, де Р-Person (інформація про потенційного позичальника, його репутація), А-Amount (обґрунтування суми кредиту), R-Repayment (можливість погашення), S-Security (оцінка забезпечення), Е-Expediency (доцільність кредиту), R-Remuneration (винагорода банку (процентна ставка) за ризик надання кредиту)) [17].

Вітчизняні банки загалом використовували рейтингові та бально-рейтингові методи оцінки кредито-

спроможності позичальника при цьому здійснюючи лише аналіз фінансового стану позичальника, за допомогою розрахунків певних коефіцієнтів та показників (коефіцієнти ліквідності, показники фінансової стійкості, показники рентабельності, коефіцієнт валового прибутку, коефіцієнти оборотності та інше), що не враховували всі параметри котрі впливають на визначення кредитного ризику, тому ефективним є також використання якісних характеристик позичальника при оцінці його діяльності, які не мають кількісного вираження (характеристика бізнесу, ринкова позиція позичальника, ділова репутація та ін.).

Отримати єдину оцінку кредитоспроможності позичальника на основі ретельно проведеного бізнес-аналізу із узагальненням цифрових і нецифрових даних неможливо. Для обґрунтованої оцінки кредитоспроможності, крім інформації у цифрових величинах потрібна також експертна оцінка кваліфікованих аналітиків [1, С. 265].

В червні 2016 року НБУ затвердив положення № 351 «Про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями».

Починаючи з січня 2017 р., банки в обов'язковому порядку здійснюють розрахунок розміру кредитного ризику згідно з вимогами. Впровадження нового положення практично унеможливить кредитування банками фінансово неспроможних підприємств та придбання цінних паперів неякісних емітентів.

Для розрахунку величини очікуваних збитків положенням передбачено застосування рекомендованої Базельським комітетом з банківського нагляду формули, яка використовує три компоненти:

1) ймовірність дефолту боржника (PD – probability of default);

2) рівень втрат в разі дефолту (LGD – loss given default);

3) борг за активом (EAD - exposure at default).

Положення також передбачає:

- застосування стандартизованих підходів до оцінки фінансового стану боржників банку (економетричної скорингової моделі – для боржників-юридичних осіб, переліку якісних та кількісних показників – для інших боржників);

- можливість оцінки кредитного ризику позичальника на основі характеристик групи компаній, з якою позичальник пов'язаний відносинами контролю або спільним економічним ризиком.

- інші фактори ідентифікації рівня кредитного ризику (зокрема, своєчасність виконання боржником своїх зобов'язань).

- розширення групової (портфельної) оцінки активів та визначення основних критеріїв такої оцінки.

- удосконалені вимоги до переліку забезпечення та умов його прийнятності. Зокрема, майнові права (окрім майнових прав на депозити) виключено із переліку застави, яка може враховуватися банками при визначенні розміру кредитного ризику [8].

Ризик ліквідності визначається як наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через неспроможність банку виконати свої зобов'язання в належні строки, не зазнавши при цьому неприйнятних втрат. Ризик ліквідності виникає через нездатність управляти незапланованими відпливами коштів, змінами джерел фінансування та (або) виконувати позабалансові зобов'язання.

Виокремлюють також ризик ліквідності ринку, який визначається як наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, що виникає через нездатність банку швидко закрити розриви своїх позицій за поточними ринковими ставками, не зазнавши при цьому неприйнятних витрат. Ризик ліквідності ринку виникає через нездатність керівництва банку визначити або враховувати зміни ринкових умов, які впливають на спроможність банку залучати кошти в необхідних обсягах та за прийнятними ставками та (або) реалізовувати активи швидко і з мінімальними втратами вартості [4].

Комплексна система управління ризиком ліквідності полягає в оцінюванні майбутніх грошових потоків, оцінюванні структури балансу і забалансових вимог та зобов'язань, описі усіх властивостей активів і пасивів, можливості аналізу всіх ефектів руху процентних ставок, прогнозі ліквідності, прогнозі банківських нормативів [7].

У вітчизняній практиці для управління ризиком ліквідності використовують методи лімітування та управління активами та пасивами.

Для детальної оцінки ризику ліквідності банку використовують окремі групи коефіцієнтів ліквідності, що дають змогу завчасно виявляти можливі проблеми з ліквідністю (табл. 2).

Дані таблиці 2 вказують на те, що нормативи ліквідності значно перевищують нормативні показники, що свідчить про виважену роботу банків відповідно до економічної ситуації. При цьому банки намагаються вкладати кошти у високоліквідні активи, що є менш дохідними.

Таблиця 2

Нормативи ліквідності банків України (%) [за даними [12]]

За станом на	Н4-Норматив миттєвої ліквідності (не менше 20 %)	Н5-Норматив поточної ліквідності (не менше 40 %)	Н6-Норматив короткострокової ліквідності (не менше 60 %)
01.01.2017	60,79	102,14	92,09
01.01.2016	78,73	79,98	92,87
01.01.2015	57,13	79,91	86,14

Ліквідність значною мірою визначається збалансованістю між строками і сумами погашення розміщених активів та строками і сумами виконання зобов'язань банку. З метою забезпечення своєчасного виконання банком зобов'язань перед клієнтами передбачається погодження строків, на які інвестуються кошти, зі строками, на які ці кошти надали вкладники. Дотримання нормативів ліквідності значною мірою підтримувалося завдяки отриманим в значних обсягах кредитів рефінансування від НБУ.

Для того аби не втратити платоспроможність і залишитися ліквідними в умовах фінансових шоків, банки проводять стрес – тестування для моделювання різних ситуацій на ринку і вироблення наперед тактики дій для швидкого реагування. Стрес-тестування ризику ліквідності може здійснюватися на основі оцінки чутливості зміни вартості портфелю банку в результаті дії певних шоківих факторів, зокрема, значний відтік депозитних ресурсів, закриття доступу до міжбанківських кредитів тощо [5, С.49].

Ризик зміни процентної ставки – наявний або потенційний ризик для надходжень або капіталу, який виникає внаслідок несприятливих змін процентних ставок. Цей ризик впливає як на прибутковість банку, так і на економічну вартість його активів, зобов'язань та позабалансових інструментів.

Зокрема, виділяють наступні типи ризику зміни процентної ставки, на які зазвичай наражається банк:

1) ризик зміни вартості ресурсів, що виникає через різницю в строках погашення та переоцінки величини ставки банківських активів, зобов'язань та позабалансових позицій;

2) ризик зміни кривої дохідності, який виникає через зміни в нахилі та формі кривої дохідності;

3) базисний ризик, який виникає через відсутність достатньо тісного зв'язку між коригуванням ставок, отриманих та сплачених за різними інструментами, всі інші характеристики яких щодо переоцінки є однаковими;

4) ризик права вибору, який постає із наявності права відмови від виконання, яке прямо чи опосередковано наявне в багатьох банківських активах, зобов'язаннях та позабалансових портфелях [14].

У 2016 р. досить актуальними залишалися валютні ризики як результат коливань курсу національної валюти до іноземних, а також програми реструктуризації і конвертації валютних кредитів. Визначення майбутніх змін у валютних курсах та вартості банківських металів є доволі складним завданням. Прогнозування валютного курсу потребує застосування сучасних технологій, кількісних методів аналізу, високого рівня підготовки кадрів [18].

Протягом 2016 р. юридичні ризики мало змінилися та залишалися високими. Сумнівні рішення судів та неефективна робота правоохоронних органів підвищують ризики для стабільності банківської системи. Вагомі позитивні зміни полягають лише в ухваленні Закону про фінансову реструктуризацію, який спростить реструктуризацію фінансових зобов'язань та господарської діяльності боржників.

Для зменшення юридичних ризиків потрібно вжити дієвих заходів. Серед них такі:

- Удосконалити процедуру банкрутства ухваленням виважених змін до Закону України “Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом”.

- Усунути прогалини у законодавстві, які дають змогу недобросовісним боржникам не виконувати своїх зобов'язань.

- Запровадити механізм реструктуризації та прощення боргів для валютних позичальників та скасувати мораторій на стягнення майна таких позичальників наданого в заставу.

- Прискорити реформу судової системи.

- Забезпечити ефективну роботу механізму фінансової реструктуризації. Для цього слід узгодити норми Законів України “Про фінансову реструктуризацію” та “Про державну допомогу суб'єктам господарювання”, а також відповідних підзаконних актів [6].

Стратегічний ризик – наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через неправильні управлінські рішення, неналежну реалізацію рішень і неадекватне реагування на зміни в бізнес-середовищі. Цей ризик виникає внаслідок несумісності: стратегічних цілей банку; бізнес-стратегій, розроблених для досягнення цих цілей; ресурсів, задіяних для досягнення цих цілей; якості їх реалізації.

Основними завданнями системи управління стратегічним ризиком банку є:

- побудова ефективної моделі стратегічного управління банком, що відповідає вимогам і рекомендаціям регулюючих органів, внутрішнім умовам функціонування банку та стану операційного середовища;

- формування загальнобанківської системи інформаційного забезпечення та документообігу, що забезпечує своєчасне, повне і достовірне отримання інформації особами, яким така інформація необхідна для прийняття рішень у сфері стратегічного планування та контролю;

- формування організаційного забезпечення стратегічного управління банком, що забезпечує визначення стратегічних цілей діяльності банку та формування ефективних стратегій їх досягнення [3, С. 79].

Суб'єкти управління банківськими ризиками залежать від розмірів і структури банку. Спільним для всіх банків є те, що до їх числа можна віднести: керівництво банку, що відповідає за стратегію і тактику банку, яка спрямована на зростання прибутку при допустимому рівні ризиків; комітети, які приймають рішення про ступінь певних видів фундаментальних ризиків, які може прийняти на себе банк; підрозділ банку, що займається плануванням його діяльності; функціональні підрозділи, що відповідають за комерційні ризики, пов'язані з напрямками діяльності цих підрозділів; аналітичні підрозділи, що надають інформацію для прийняття рішень з банківських ризиків; служби внутрішнього аудиту та контролю, що сприяють мінімізації операційних ризиків і виявленню критичних показників, що сигналізують про можливість виникнення ризикової ситуації; юридичний відділ, який контролює правові ризики [10, С.114-115].

Головною метою управління банківськими ризиками є забезпечення фінансової надійності, стійкості та ліквідності функціонування банку в процесі досягнення загальних стратегічних цілей. Основна мета системи управління ризиками банків досягається через вирішення наступних завдань: вчасне виявлення ризиків за всіма видами операцій банків; визначення взаємозв'язку між окремими ризиками; забезпечення системи управління ризиками кваліфікованими фахівцями та необхідним програмно-технічних забезпеченням; формування банками досконалої організаційної структури управління ризиками; забезпечення контролю за ризиками та організація процесу ризик-менеджменту банку.

Банківська система в Україні пройшла процес очищення від банківських установ які здійснювали незаконну фінансову діяльність та порушували законодавство. З початку 2014 р. з ринку було виведено 87 банків, що призвело до перезавантаження банківської системи.

Заходи, які здійснюються Національним банком України, також вимагають значного залучення фінансових ресурсів, які відволікаються від інших важливих напрямків економіки. Найбільш затратними залишаються програми рефінансування банків для їх оздоровлення та стабілізації їх роботи, а також відшкодування втрачених заощаджень для клієнтів збанкрутілих банків [9].

Підвищення рівня капіталізації банків повинне стати першочерговим завданням у процесі планування розвитку банківської системи. Нові міжнародні стандарти у сфері капіталу та ліквідності (Базель-III) розроблені Базельським комітетом із банківського нагляду в складі комплексного пакету фундаментальних реформ міжнародної системи банківського регулювання й нагляду. Основна мета базельських стандартів є підвищення якості управління ризиками банків, що сприятиме зміцненню та стабільності фінансової системи загалом.

Головні рекомендації Базель-III стосуються підвищення якості й кількості капіталу, зниження боргового навантаження в результаті введення обмежувального коефіцієнта боргового навантаження (leverage ratio), підвищення покриття короткострокової ліквідності та стабільного довгострокового фінансування, повномасштабного охоплення ризиків, особливо ризику контрагента [16, С. 56].

До основних змін, передбачених у нових стандартах, відносять:

1) підвищено вимоги до якості капіталу (збільшено обов'язкову частку статутного капіталу та нерозподіленого прибутку в капіталі першого рівня та передбачення їх поетапного збільшення) та достатності капіталу;

2) розширено норму покриття ризиків у формулі достатності капіталу та підвищено вимоги щодо позабіржових операцій, а також перерахунку рівня кредитного ризику з урахуванням впливу фінансового стресу тощо. Всього вимоги до акціонерного капіталу з урахуванням зростання коефіцієнтів і розширення покриття ризиків, за оцінкою самого Базельського комітету, зросли в 7 разів;

3) впроваджено коефіцієнт левериджу (відношення капіталу до активів, тобто без зважування);

4) змінено нормативи коефіцієнтів ліквідності:

- коефіцієнт ліквідного покриття (Liquidity coverage ratio) = ліквідні активи/відплив коштів за 30 днів у кризу >100%. Тобто обсягу ліквідних активів повинно вистачити на випадок відпливу коштів протягом 30 днів;

- коефіцієнт чистого стабільного фінансування (Net stable funding ratio)=стабільні пасиви/активи, які потребують стабільних пасивів >100%.

5) встановлено регулювання (Pillar 2) – посилення нагляду за розрахунком капіталу, ризик-менеджментом, корпоративним управлінням, прийняттям ризиків, агрегуванням ризиків, впровадженням стрес-тестів [19, С. 60-61].

Ситуація в банківському секторі 2016 стабілізувалася завдяки відновленню бази фондування, визнанню реальної якості активів та виконанню програм докапіталізації практично усіма великими банками.

Основним ризиком для фінансової стабільності у короткостроковій перспективі є невиконання окремими великими банками програм капіталізації за результатами діагностичного обстеження. Реалізація цього ризику потребуватиме негайних жорстких скоординованих дій НБУ та уряду. Вирішення проблем дефіциту капіталу значних за розміром банків необхідне для забезпечення стабільності фінансового сектору в довгостроковому періоді [6].

У кожному банку необхідним є розробка індивідуальних програм щодо управління ризиками відповідно до складу клієнтури та здійснюваних операцій відповідно до наступних принципів: рівні ризиків під впливом динамічного оточення постійно змінюються; ризики банків безпосередньо пов'язані з ризиками їх клієнтів; всі види ризиків є взаємопов'язаними.

Процес управління ризиками для банку передбачає наступні етапи:

1) визначення причин виникнення ризиків;

2) оцінка величини ризиків;

3) вибір методів управління ризиками для їх мінімізації чи обмеження;

4) здійснення постійного контролю за рівнем ризиків.

Система управління ризиками складається з розглянутих далі елементів і підсистем: управління активами і пасивами; реалізація кредитної політики; встановлення нормативів і лімітів; ціноутворення продуктів і послуг; управлінський облік і фінансовий аналіз; вимоги до звітності та документообігу; інформаційно-аналітична служба; розподіл повноважень в процесі прийняття рішень; моніторинг; аудит; служба безпеки [15].

При управлінні ризиками банк повинен оцінити, які ризики і в якій мірі може прийняти на себе банк та проаналізувати їх на якісному та кількісному рівні.

ВИСНОВКИ

Відповідно до даного дослідження, можна зробити висновки, що ефективне управління ризиками є одним з найважливіших аспектів в діяльності банків, що в майбутньому впливає на формування прибутку та покращує їх ліквідність. Тому банки повинні при-

діляти значну увагу до пошуку шляхів щодо удосконалення напрямів управління ризиками, що сприятиме вчасному їх виявленню, оцінці та контролю. Гострою проблемою є розробка комплексної системи ризик-менеджменту банку та створення окремих банківських відділів чи комітетів з управління ризиками із залученням висококваліфікованих спеціалістів, що зможуть не лише оцінювати ризики, а й впроваджувати незалежну, інтегровану систему управління ними.

Список використаних джерел

1. Аптекар С.С. Проблеми і перспективи сучасних методик бізнес-аналізу в оцінці кредитоспроможності позичальників / С.С. Аптекар, К.А. Скомаровська // Проблеми економіки. - 2013. - № 3. - С. 265. – Бібліогр.: 8 назв.
2. Банківська система 2015: виклики та перспективи. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=14741673>
3. Верхуша Н.П. Методичне забезпечення управління стратегічним ризиком банку/ Н.П. Верхуша // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. Збірник наукових праць – 2014. – Вип. 40. – С. 79 – Бібліогр.: 2 назви.
4. Глосарій банківської термінології [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua>
5. Демяненко А.Л. Підвищення ефективності управління ризиком ліквідності банків в умовах фінансової нестабільності / А.Л. Дем'яненко, В.Ю. Меченко // Фін.-кредит. діяльн.: пробл. теорії та практики. - 2012. - Вип. 1, т. 2. - С. 48-54. - Бібліогр.: 10 назв.
6. Звіт про фінансову стабільність // Випуск 2 грудень 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua>
7. Кириченко О.А. Казначейство банку: Навч. посіб. / О.А. Кириченко, М.П. Денисенко, А.П. Гречан та ін. – К.: Центр учбової літератури, 2010. — С.218-220. – Бібліогр.: 13 назв.
8. Кредитні ризики банки оцінюватимуть за новими правилами [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zib.com.ua/ua/print/124536-kreditni_riziki_banki_ocinyuvatimut_za_novimi_pravilami_-_do.html
9. Лойко В.В. Банківська система України: стан та перспективи розвитку/ В.В. Лойко, В.В. Павленко // Ефективна економіка – 2015 - №9 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua>. – Бібліогр.: 7 назв.
10. Максимова Є.В. Система управління та контроль ризиків банку / Є.В. Максимова // Молодий вчений – 2016 - № 1 (28), Частина 1. – С. 114-115. – Бібліогр.: 9 назв.
11. Методичні вказівки з інспектування банків «Система оцінки ризиків» // Постанова Правління Національного банку України від 15.03.2004 р. № 104. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>
12. Офіційний сайт центру досліджень та прогнозування «Фінансовий імпульс» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://finpuls.com.ua/banking/statistics>
13. Пастернак А.Л. Моделі аналізу кредитоспроможності позичальника/ А.Л. Пастернак // Вісник КНУТД. – 2012. – № 6. – С. 326–330. – Бібліогр.: 5 назв.
14. Положення про регулювання Національним банком України ліквідності банків України // Постанова Правління Національного банку України від 30.04.2009 р. № 259.
15. Процес управління банковськими ризиками [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bankworks.ru>
16. Рудик Н. Напрями розвитку банківської системи України в процесі фінансової глобалізації / Н.Рудик // Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки – 2015 – РОЗДІЛ V. Гроші, фінанси та кредит. № 1 – С. 56. – Бібліогр.: 8 назв.
17. Слав'юк Р.А. Фінанси підприємств. Навчальний посібник. – Київ: «Центр навчальної літератури», 2004. – 460 с. – Бібліогр.: 95 назв.
18. Фалюта А.В. Управління валютним ризиком банку / А.В. Фалюта. // Економіка. Управління. Інновації. – 2012. - № 1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2012_1_61 – Бібліогр.: 9 назв.
19. Хоружий Д. Сучасні тенденції впровадження положень Базеля III / Д.Хоружий//Вісник Національного банку України - квітень 2015 - С.60-61. – Бібліогр.: 9 назв.

ПАШАЕВ

Техрун Горхмаз оглы
Fil230116@i.ua

УДК 338.2(4)

АНТИКРИЗИСНАЯ АДАПТАЦИЯ ФИНАНСОВОЙ ПОДДЕРЖКИ
ПОЛИТИКИ СПЛОЧЕНИЯ ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗАANTI-CRISIS FINANCIAL SUPPORT ADAPTATION OF THE EUROPEAN
UNION'S COHESION POLICYаспирант кафедры
международных финансов,
Институт международных
отношений Киевского
национального
университета имени
Тараса Шевченко

Статья посвящена исследованию сущности изменений финансовой поддержки политики сплочения ЕС в условиях влияния финансово-экономического кризиса. В статье обобщен опыт постепенной интеграции и адаптации различных предложений по использованию финансовых инструментов в рамках наднациональных антикризисных мер.

The article is devoted to the research of the essence of changes in the financial support of EU cohesion policy in the context of the impact of the financial and economic crisis. The article summarizes the experience of gradual integration and adaptation of various proposals regarding the use of financial instruments in the framework of supranational anti-crisis measures.

Ключевые слова: Европейский Союз, политика сплочения, финансовый кризис, финансовая поддержка политики сплочения

Keywords: European Union, cohesion policy, financial crisis, financial support of cohesion policy

ВСТУПЛЕНИЕ

Финансовый кризис, начавшийся летом 2007 года, стал мощным фактором финансового и экономического спада в странах ЕС. В этих условиях центральные банки и правительства в ЕС приступили к выработке масштабных и скоординированных мер политики финансового спасения, направленной на восстановление ликвидности и капитала банков, а также предоставление гарантий для ресурсного обеспечения финансовой системы.

Проблематике разработки и внедрения антикризисных механизмов в разное время посвятили свои труды многие ученые: Дж.К. Гелбрейт, Дж.М. Кейнс, Ч. Киндлбергер, Дж. Сорос, Я. Тинберген и др. Современный кризис и его последствия в странах ЕС исследовали Ф. Барка, С. Верхельст, П. Зилтнер, Дж. Пизани-Ферри, Г. Ричардсон, А. Родригез-Роуз и многие другие. В Украине ряд научных исследований кризисных явлений в экономике, в том числе в экономике ЕС осуществили: Б. Данилишин, Я. Жалило, С. Пирожков, А. Рогач, О. Снежко, С. Цыганов, А. Шнырков и др. Вместе с тем антикризисная трансформация механизмов финансовой поддержки политики сплочения ЕС изучена недостаточно.

ЦЕЛЬ РАБОТЫ заключается в исследовании сущности изменений финансовой поддержки политики сплочения ЕС в условиях влияния финансово-экономического кризиса, обобщении опыта постепенной интеграции и адаптации различных предложений по использованию финансовых инструментов в рамках наднациональных антикризисных мер.

МЕТОДЫ ИССЛЕДОВАНИЯ

Методологической и информационной основой работы являются материалы официальных сайтов наднациональных органов управления ЕС: Европей-

ской Комиссии, Европейского Парламента, Европейского Совета, ресурсы Internet, европейские регулятивные акты.

При проведении исследования использованы методы структурно-логического анализа, сравнения и обобщения мер наднациональных органов управления ЕС, предпринятых в условиях влияния финансово-экономического кризиса и необходимости преодоления его последствий

РЕЗУЛЬТАТЫ

Под влиянием экономического и финансового кризиса политика сплочения стала частью Европейского плана экономического восстановления. Для повышения гибкости использования средств Структурного фонда и ускорения реализации проектов на местах был принят ряд мер, как законодательных, так и не законодательных. В частности, Европейская Комиссия (далее Комиссия) предоставила дополнительные авансовые платежи в размере 6,25 млрд. евро в 2009 г. для улучшения ситуации с ликвидностью в странах-членах [1]; было предпринято немедленное финансирование крупных проектов без предварительного одобрения; упрощены авансовые платежи через схемы государственной помощи малым и средним предприятиям (МСП), расширена сфера финансирования ЕС (субсидии на повышение энергоэффективности жилья в ЕС) и некоторые другие меры.

Отличительной особенностью европейского наднационального регулирования стало обсуждение содержания, механизмов и методов политики сплочения уже в мае 2007 г., то есть до того, как финансовый кризис затронул экономику ЕС. Результаты консультаций с национальными, региональными и местными органами власти, академическим сообществом, экономическими партнерами, гражданским обществом нашли отражение в соответствующих

докладах Комиссии о ходе экономической и социальной сплоченности, опубликованном в июне 2008 г.. Совершенно очевидно, что целью данного заблаговременного подхода было определение целей политики сплочения и путей их достижения в контексте борьбы с кризисом.

Одним из ключевых предложений стало обновление парадигмы подхода к региональному развитию, в частности, распределение ответственности за разработку и реализацию политики между различными уровнями управления, поддерживаемыми договорными отношениями. В то время как верхние уровни политики, регулирующие вмешательство, определяют приоритеты, правила и общие цели для использования предоставленного финансирования, региональные или местные органы власти должны выполнять эти принципы в соответствии с конкретными характеристиками соответствующего «места». Следовательно, подход, основанный «на месте», позволяет проводить политику с учетом местных условий. Данный подход был поддержан независимым докладом итальянского эксперта Фабрицио Барки. Следует отметить ряд важных, на наш взгляд, практических рекомендаций Барки, которые в конечном итоге стали частью реформы политики сплочения [2]:

- концентрация финансовых ресурсов на ограниченном числе основных приоритетов ЕС; это было ответом на опыт более ранних периодов, который показал, что влияние финансирования ЕС было более ограниченным, чем ожидалось, из-за слишком широкого распространения финансовых ресурсов. В правовой системе 2014-2020 гг. это была потребность в «тематической концентрации» для финансирования ЕС;

- установление договорных отношений между Комиссией и государствами-членами, ориентированные на выполнение и поддающиеся проверке обязательства посредством улучшения показателей, отчетности и оценки. Это было вызвано тем, что реализация политики сплочения сосредоточена в некоторых местах больше на расходах и управлении, чем на производительности с точки зрения достижения конкретных целей. В рамках политики 2014-2020 гг. договорные отношения в конечном итоге были переведены в соглашения о партнерстве вместе с более высокими результатами и ориентацией на работу;

- установление Комиссией условия для национальных органов в качестве требования о распределении финансирования для конкретных приоритетов и оценки прогресса в выполнении этих условий Комиссией. Это было основано на опыте, согласно которому эффективность финансирования политики сплочения зависит от стратегической, институциональной и нормативной базы. В конечном итоге это предложение было преобразовано в концепцию *ex ante* условий в правовой структуре 2014-2020 гг.;

- укрепление стратегического аспекта Политики сплочения посредством регулярных политических дебатов высокого уровня, чтобы следить за осуществлением политики и обсуждать ее достижения;

- обеспечение прямой связи принципа дополнителности (то есть, финансирование ЕС не заменит на-

циональное финансирование) с Пактом стабильности и роста;

- обеспечение более широких возможностей для инноваций, политического риска и экспериментов, особенно на местном уровне, при непосредственном участии Комиссии.

В апреле 2009 г. Данута Хюбнер, Комиссар ЕС по региональной политике, определила еще три вопроса, которые также стали центральными для реформы политики сплочения после 2013 г.:

- необходимость изменения архитектуры политики сплочения путем замены, как неэффективного и несправедливого, критерия, определяющего в 2007-2013 гг. конвергенцию регионов, на механизм скользящего;

- необходимость повышения согласованности между различными фондами ЕС, способствующими экономическому и социальному развитию, поскольку что разнообразие правил привело к фрагментации инвестиций и усложнило финансирование ЕС бенефициарами;

- необходимость укрепления роли финансовых инструментов, основанных на инициативах JEREMIE / JESSICA. Две инициативы, созданные для периода программирования на 2007-2013 гг., направленные на улучшение доступа к финансированию для МСП (JEREMIE) и поддержку устойчивого развития городов (JESSICA) через кредиты, гарантии или фонды венчурного капитала, тем самым предлагая более устойчивую альтернативу традиционной помощи, предоставляемой через гранты [3; 4].

В конце 2009 г. Группа высокого уровня, учрежденная Комиссией и объединившая правительственных экспертов из 27 государств-членов, разработала вариант ключевых положений будущего этапа политики сплочения:

- сосредоточить финансирование политики сплочения на ограниченном числе приоритетов в соответствии с предстоящей стратегией «Европа 2020», которая должна была быть принята весной 2010 г.;

- повысить согласованность и координацию между политикой сплочения и секторальной политикой на национальном и европейском уровнях;

- перейти к более простой, более эффективной и прозрачной системе управления и контроля [5].

Разработка стратегического плана развития политики сплочения происходила в условиях кризиса и преодоления его последствий. В нескольких странах-членах продолжался спад, что послужило принятию оперативных наднациональных мер. Так, Греция была первым государством-членом еврозоны, которое потеряло доступ к международным рынкам облигаций. Это привело в мае 2010 г. к запуску программы финансовой помощи на сумму 110 млрд. евро. Комиссия также учредила Целевую группу для Греции с целью координации в оказании стране международной помощи в осуществлении ее программы экономической корректировки и ускорении финансирования ЕС.

В декабре 2010 г. была также согласована программа экономических корректировок для Ирландии, которая покрыла финансовую помощь на сумму 85

млрд. евро, а затем в мае 2011 г. была включена программа корректировки для Португалии, включающая финансовую помощь в размере 78 млрд. евро. В рамках системы платежного баланса ЕС финансовая помощь была также оказана Латвии и Венгрии, а для Румынии была создана предупредительная программа.

Финансово-экономический кризис выявил недостатки в архитектуре самого Экономического и валютного союза. В ответ европейские лидеры договорились о всеобъемлющей реформе экономического управления ЕС для повышения согласованности экономической, финансовой и налогово-бюджетной политики: в 2011 г. Совет Европы и Европейский парламент приняли законодательный пакет по экономическому управлению, названный «шестью пакетами». Новые инструменты и процедуры вместе со Стратегией «Европа 2020», которая фокусируется на создании роста и рабочих местах, были согласованы в единый цикл координации – Европейский семестр.

С целью усиления финансовой поддержки государств-членов с наибольшими бюджетными трудностями Комиссия предложила в 2010 г. осуществить платежи в эти страны в более ранние сроки, чем первоначально предполагалось, что облегчило давление на национальные бюджеты и обеспечило столь необходимую ликвидность в размере 2,1 млрд. евро к концу 2013 г..

Более того, почти 13% от общего объема средств (45 млрд. евро) были перенесены из одной области политики в другую с 2009 г. для удовлетворения наиболее насущных потребностей: исследования и инновации, поддержка бизнеса, устойчивая энергетика, дороги и рынок труда, в частности меры по увеличению занятости молодежи. При этом основные сокращения коснулись услуг в области компьютерных технологий, экологических инвестиций, желез-

ных дорог, обучения, образования и наращивания потенциала.

Вместе с тем, продолжалась разработка политики сплочения на период после 2013 г.. Спустя несколько месяцев после запуска стратегии «Европа-2020» в октябре 2010 г. Комиссия опубликовала свое Сообщение о пересмотре бюджета ЕС [6]. В документе по бюджетному обзору была предложена единая стратегическая структура, охватывающая различные фонды ЕС (Фонд сплочения, Европейский фонд регионального развития, Европейский социальный фонд, Европейский фонд развития сельских районов и Европейский фонд рыболовства) для улучшения согласованности между их мероприятиями.

Предложения по обзору бюджета были более подробно изложены в 5-м докладе о сплоченности, который Комиссия приняла в ноябре 2010 года [7]. Отражая текущую работу по укреплению положений о фискальном надзоре и обеспечении соблюдения Пакта стабильности и роста, в докладе также предлагалось расширить существующие положения о макроэкономической обусловленности Фонда сплочения, а именно – возможное приостановление деятельности Фонда сплочения в случае отсутствия эффективных действий государства-члена для исправления чрезмерного дефицита бюджета – на все другие фонды ЕС в качестве дополнительного рычага для обеспечения соблюдения ключевых макроэкономических условий. Кроме того, в 5-м докладе о сплоченности содержалось предложение о внедрении финансовой поддержки, дифференцированной по показателю ВВП на душу населения, между тремя группами регионов: (а) менее развитыми, (б) более развитыми регионами, а также (в) переходными регионами (новой категорией).

В приведенной ниже табл. 1 обобщается и иллюстрируется развитие политики сплочения в условиях выработки антикризисных мер.

Таблица 1

[составлено автором по данным European Commission, DG REGIO]

Цель макроэкономической политики	Интеграция с политикой сплочения
Избежание фискальных, денежных и макроэкономических побочных эффектов между государствами-членами	Комиссия может предложить приостановить платежи за фонды ESI, если государство-член не предприняло достаточных мер для того, чтобы: • Исправить чрезмерный дефицит • Представить план корректирующих действий для дисбалансов • Внедрить план корректирующих действий для дисбалансов • Внедрить программу корректировки • Внедрить программу макроэкономической корректировки
Поддержка структурных реформ	Интеграция страновых структурных реформ в программировании Предварительные условия, связанные с структурными реформами Комиссия может обратиться к государству-члену с просьбой о внесении изменений в программы поддержки
Стимулирование целевых инвестиций как часть бюджетной консолидации	Тематическая концентрация Связь с заданием в рамках национальных программ реформ Комиссия может обратиться к государству-члену с просьбой изменить программы для максимального воздействия средств ESI на рост и конкурентоспособность Улучшить качество государственных расходов Увеличить мобилизацию ресурсов частного сектора посредством финансовых инструментов Согласовать требования по дополнительности с пактом стабильности и роста

Из данных табл. 1. следует, что результатом последовательной работы наднациональных органов управ-

ления ЕС стала постепенная интеграция и адаптация различных предложений по использованию финансо-

вых инструментов в тесной связи с концепциями тематической концентрации и качества государственных расходов.

В дальнейшем для обеспечения более высоких расходов Европейский Совет одобрил ориентацию на политику сплочения и применение макроэкономической обусловленности, оставив первоначальное предложение Комиссии в значительной степени неизменным. Европейский совет представил, однако, четыре важных изменения по сравнению с предложением Комиссии:

- решения о приостановлении финансирования ЕС для конкретного государства-члена в случае несоблюдения с его стороны рекомендаций в контексте процедур экономического управления ЕС должны приниматься Советом на основе предложения Комиссии (а не Комиссией);

- была исключена возможность того, что Комиссия будет непосредственно участвовать в управлении программами политики сплочения в странах, получающих финансовую помощь от Союза;

- подверженность финансированию ЕС должна быть ограничена потоком, выраженным в процентах от национального ВВП, для защиты крупных бенефициаров от финансирования ЕС и обеспечения равного обращения между государствами-членами;

- макроэкономическая обусловленность не должна применяться к Великобритании в результате Протокола № 15, прилагаемого к Договору ЕС.

Наконец, Европейский совет подчеркнул необходимость увеличить общую финансовую поддержку ЕС для финансовых инструментов на основе рычагов для МСП в 2014-2020 гг., по крайней мере, удвоить поддержку в странах, где условия остаются жесткими. В частности, он просил расширить совместные финансовые инструменты для обмена рисками между Комиссией и Европейским инвестиционным банком (ЕИБ) для привлечения инвестиций частного сектора и капитала на МСП в целях расширения объема новых кредитов для МСП в ЕС [8].

Соглашение между главами государств и правительств привело к сложным переговорам между Советом, Европейским парламентом и Комиссией. Европейский парламент выступал против макроэкономической обусловленности и предложил полностью исключить это положение из нового правила. По мнению ЕП, это инструмент наказания, посредством которого региональные и местные власти будут наказаны за ошибки, допущенные на национальном уровне. ЕП также подчеркнул, что банки станут еще более неохотно финансировать проекты, в случае отсутствия гарантий финансирования от ЕС [9].

Наконец, ЕП принял решение о введении макроэкономических условий после 2013 г.. Однако было сделано несколько важных уступок. Во-первых, он сможет реализовать свое право на контроль над всеми процедурами принятия решений, влияющими на приостановку финансирования в рамках структурированного диалога с Комиссией, однако он не сможет остановить такую процедуру. Во-вторых, в регулирование был включен ряд смягчающих факторов, которые регулируют уровень приостановления фи-

нансирования ЕС в соответствии с социально-экономическими условиями соответствующего государства-члена (экономический спад, высокий уровень безработицы или нищеты и т.д.).

ВЫВОДЫ

В условиях влияния финансово-экономического кризиса в рамках наднациональных антикризисных мер в ЕС были разработаны предложения, которые давали возможность повысить эффективность применения инструментов финансовой поддержки регионов на основе повышения уровня согласованности, прозрачности во взаимодействии центральной, национальных и местных властей при определении приоритетов финансирования.

Список використаних джерел

1. Официальный сайт Европейской Комиссии [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-08-740_en.htm?locale=en.
2. Barca F. An Agenda for a reformed cohesion policy: A place-based approach to meeting European Union challenges and expectations [Электронный ресурс] / Fabricio Barca // Independent report prepared at the request of Danuta Hübner, Commissioner for Regional Policy, April 2009. - Режим доступа: http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/regi/dv/barca_report_barca_report_en.pdf
3. Официальный сайт Европейской Комиссии [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://ec.europa.eu/regional_policy/thefunds/instruments/jeremie_en.cfm;
4. Официальный сайт Европейской Комиссии [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://ec.europa.eu/regional_policy/thefunds/instruments/jeremie_en.cfmec.europa.eu/regional_policy/thefunds/instruments/jessica_en.cfm
5. European Commission. Regional Policy. Archive [Электронный ресурс] / European Commission. - Режим доступа: http://ec.europa.eu/regional_policy/archive/newsroom/pdf/pawel_samecki_orientation_paper.pdf
6. European Commission. Budget Review 2010-2014 [Электронный ресурс] / European Commission. - Режим доступа: http://ec.europa.eu/commission_2010-2014/president/pdf/eu_budget_review_en.pdf
7. European Commission. Regional Policy [Электронный ресурс] / European Commission. - Режим доступа: http://ec.europa.eu/regional_policy/index.cfm/en/information/publications/reports/2010/fifth-report-on-economic-social-and-territorial-cohesion-investing-in-europes-future
8. Материалы официального сайта Европейского Союза [Электронный ресурс]. - Режим доступа: https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/139197.pdf
9. Материалы официального сайта Европейского Парламента [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/regi/pr/937/937861/937861en.pdf

НАЦІОНАЛЬНИЙ БАНК VS СПІЛКА АУДИТОРІВ:

дискусії навколо Проекту ведення реєстру аудиторських фірм, які мають право на проведення аудиторських перевірок банків

Національним банком України розроблено проект змін до Положення про порядок ведення Реєстру аудиторських фірм, які мають право на проведення аудиторських перевірок банків, затвердженого постановою Правління Національного банку України від 17 листопада 2011 р. №410 (надалі – Проект).

Даний Проект підготовлено відповідно до Закону України «Про засади державної регуляторної політики у

сфері господарської діяльності» і розміщено за посиланням [<http://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=22249592>].

Проект передбачає суттєве звуження кола аудиторських фірм, які матимуть право проводити аудит банків. Основні відмінності наводимо у таблиці.

Чинна редакція	Проект
Вимога щодо надання аудиторських послуг банкам протягом останнього року	Вимога щодо надання аудиторських послуг банкам протягом останніх двох років
В аудиторській фірмі повинно працювати за основним місцем роботи не менше ніж два аудиторів , які мають сертифікати аудитора банків	В аудиторській фірмі повинно працювати за основним місцем роботи: - не менше ніж два аудиторів, які мають сертифікати аудитора банків, - не менше ніж п'ять аудиторів, які мають сертифікати аудитора банків - не менше ніж п'ять інших штатних працівників аудиторської фірми, які залучаються до виконання завдань з аудиту
В аудиторській фірмі повинно працювати не менше ніж два працівника, які мають кваліфікацію у сфері міжнародних стандартів фінансової звітності	В аудиторській фірмі повинно працювати не менше ніж два працівника, які мають міжнародні сертифікати аудиторів (IFAC, ACCA, AICPA, ICAEW, CPA)

Таким чином, якщо запропоновані Нацбанком зміни будуть прийняті, то до реєстру можуть бути включені лише ті аудиторські фірми, які мають не менше десяти штатних аудиторів, з яких п'ять повинні бути аудиторами банків, та два повинні мати міжнародні сертифікати аудиторів.

Більше того – встановлюються спеціальні вимоги:

- на керівника аудиторської фірми та аудиторів, які в ній працюють, не повинні бути накладені стягнення (передбачені Законом України «Про аудиторську діяльність») протягом останніх трьох років;
- підставою для відмови у включенні в реєстр є наявність у штатному розписі аудиторів, які брали участь в аудиторських перевірках банків у складі іншої фірми, яку виключили з реєстру протягом останніх трьох років.

Остання вимога викликає найбільше здивування та очевидно є надуманою.

Також, викликає дуже багато запитань щодо доцільності вимог щодо наявності міжнародних сертифікатів аудиторів, які жодним чином не визнані Україною.

Можна стверджувати напевне, що внаслідок запровадження Проектом таких жорстких вимог до аудиторських фірм для включення до реєстру право проводити аудит банків матиме невелика купка аудиторських фірм на кшталт «великої четвірки».

Тобто, наслідки можуть бути такі самі, як і після прийняття Кабінетом Міністрів України Постанови № 390 від 14.06.2015 р., яка монополізувала аудит підприємств державного сектору економіки.

Так, Постанова Кабміну № 390 суттєво звузила коло аудиторських фірм, які мають право проводити аудит ключових підприємств державного сектору економіки, обмеживши це коло «міжнародними» аудиторськими фірмами, кінцеві вигодоодержувачі яких розташовані в

Росії (Прайсвотерхаускоперс, Ернст Енд Янг, Делойт, КМПП).

Таким чином, внаслідок прийняття Постанови № 390 ринок українських аудиторів зазнав збитків внаслідок обмеження доступу до клієнтів державного сектору економіки. Впровадження Проекту ще більше погіршить стан ринку аудиторських послуг.

Саме тому для аудиторської спільноти є дуже важливим зайняти активну та радикальну позицію щодо Проекту.

Всеукраїнська професійна громадська організація «Спілка аудиторів України» надала наступні пропозиції щодо даного Проекту.

САУ вважає, що зазначений Проект не враховує вимог нормативно-правових актів, які регулюють аудиторську діяльність в Україні, Міжнародних стандартів контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг, Директив Європейського Союзу, зокрема положення Директиви про обов'язковий аудит річної звітності та консолідованої звітності від 17.05.2006 №2006/43/ЄС (далі – Директива 2006/43/ЄС) та Регламент (ЄС) № 537/2014 Європейського Парламенту та Ради від 16.04.2014 про особливі вимоги стосовно аудиту суспільно значущих суб'єктів господарювання (далі – Регламент 537/2014), Угоди про асоціацію України з ЄС, а також не узгоджується з Проектом Закону України «Про фінансову звітність та аудиторську діяльність» (№ 6016-Д).

Основні зауваження та пропозиції Спілки аудиторів полягають в наступному:

1. *Щодо вимоги про включення Національним банком аудиторських фірм до Реєстру аудиторських фірм, які мають право на проведення аудиторських перевірок банків, за умови наявності не менше ніж*

п'яти аудиторів, які мають сертифікати аудитора банків та працюють в аудиторській фірмі за основним місцем роботи.

Відповідно до норм Міжнародного стандарту контролю якості 1 «Контроль якості для фірм, що виконують аудити та огляди фінансової звітності, а також інші завдання з надання впевненості і супутні послуги» та Положення з національної практики контролю якості аудиторських послуг 1 «Організація аудиторськими фірмами та аудиторами системи контролю якості аудиторських послуг» (затверджено рішенням Аудиторської палати України від 27.09.2007 №182/4) фірма повинна встановити політики і процедури прийняття завдання, продовження стосунків з клієнтами і конкретних завдань, які б надали фірмі достатню впевненість, що вона прийме чи продовжить завдання та взаємовідносини лише в тому разі, якщо вона може виконати завдання і має необхідні для цього можливості включно з часом та ресурсами. Фірма повинна встановити такі політики і процедури, які б надали їй достатню впевненість у тому, що вона має достатньо персоналу, компетентність, здібності та відданість етичним принципам, які необхідні для виконання завдань відповідно до вимог професійних стандартів та застосованих законодавчих і нормативних вимог; та надання фірмою чи партнерами із завдання звітів, які відповідають обставинам.

При цьому виконання вимог щодо контролю якості та моніторингу контролю якості Фірми може забезпечуватися наявністю не менше трьох сертифікованих аудиторів.

Таким чином, аудиторська фірма має визначити кількісний склад своїх фахівців, в тому числі аудиторів, що мають сертифікат аудитора банків, в залежності від складності завдання, розміру та специфіки діяльності суб'єкта господарювання, що перевіряється, тощо. Так, при виконанні завдань з аудиту фінансової звітності невеликих за розмірів активів банків, які здійснюються незначні, типові операції, залучення п'яти аудиторів, що мають сертифікат аудитора, призведе до вимушеного нераціонального розподілу обов'язків між членами групи із виконання завдання; виконання роботи сертифікованими аудиторами яка може виконуватися менш кваліфікованими фахівцями, що відповідно призведе до необгрунтованого підвищення витрат аудиторської фірми на оплату роботи персоналу та підвищення вартості аудиторських послуг. Зазначене посилюється тим фактом, що протягом останніх 3 років Аудиторська палата України не здійснювала сертифікацію аудиторів, які здійснюватимуть аудит банків.

Спілка аудиторів вважає доцільним передбачити вимоги щодо кількісного складу аудиторів, які мають сертифікат аудитора банків, в залежності від групи банку та розміру активів банку в банківській системі, але не менше трьох.

2. *Щодо вимоги про надання копій документів, що свідчать про кваліфікацію у сфері бухгалтерського обліку та аудиту, не менше ніж п'яти інших штатних працівників аудиторської фірми, які залучаються до виконання завдань з аудиту*

Проектом чітко не визначено вичерпний перелік таких документів, що свідчать про кваліфікацію у сфері бухгалтерського обліку та аудиту. **Законодавчими документами відсутні форми підтвердження квалі-**

фікації у сфері бухгалтерського обліку та аудиту, окрім як наявність відповідної освіти в закладах освіти. Таким чином, можливі необгрунтовані вимоги щодо надання документів що створює штучне обмеження для включення до реєстру аудиторських фірм.

Пропонується визначити перелік документів, що свідчать про кваліфікацію працівників у сфері бухгалтерського обліку та аудиту, або виключити цю норму.

3. *Щодо підстав для прийняття рішення про відмову заявникові у включенні до Реєстру та прийняття рішення про відмову в продовженні строку дії Свідоцтва, а саме наявності у штатному розписі аудиторської фірми (за основним місцем роботи або за сумісництвом) керівника/аудиторів банків, які за іншим місцем роботи брали участь в аудиторських перевірках банків (підписували звіт аудитора) у складі аудиторської фірми, до якої протягом останніх трьох років Національним банком застосовувалось стягнення у вигляді виключення з Реєстру.*

Відповідно до Закону України «Про аудиторську діяльність» сертифікація (визначення кваліфікаційної придатності на зайняття аудиторською діяльністю) аудиторів здійснюється Аудиторською палатою України. За неналежне виконання професійних обов'язків до аудитора (аудиторської фірми) можуть бути застосовані Аудиторською палатою України стягнення у вигляді попередження, зупинення чинності сертифіката на строк до одного року або анулювання сертифіката, виключення з Реєстру.

Порядок застосування до аудиторів (аудиторських фірм) стягнень визначається Аудиторською палатою України.

Відповідно до Порядку застосування до аудиторів (аудиторських фірм) стягнень за неналежне виконання професійних обов'язків (затверджений рішенням Аудиторської палати України від 15.11.2007 № 184/4):

- розгляд питань про застосування стягнень до аудиторів (аудиторських фірм) здійснюється на засіданні АПУ на підставі подання відповідного проекту рішення Дисциплінарною комісією АПУ;

- за неналежне виконання професійних обов'язків до аудиторів (аудиторських фірм) АПУ можуть бути застосовані стягнення у вигляді попередження, зупинення терміну чинності сертифіката на строк до одного року, анулювання сертифіката або виключення з Реєстру аудиторських фірм та аудиторів;

- *при застосуванні до аудитора (аудиторської фірми) стягнень враховується суттєвість порушення професійних обов'язків, їхні наслідки, ступінь вини аудитора (аудиторської фірми) та інші обставини, що впливають на обрання міри відповідальності. Суттєвість порушень визначає Дисциплінарна комісія АПУ при розгляді матеріалів дисциплінарного провадження.*

Таким чином, запропоновані зміни до Положення про порядок ведення Реєстру аудиторських фірм, які мають право на проведення аудиторських перевірок банків:

- не враховують вимоги чинного законодавства щодо розгляду та доведення належним чином ступені відповідальності та вини окремого аудитора, який брав участь в аудиторських перевірках банків (підписували звіт аудитора) у складі аудиторської фірми, до якої протягом останніх трьох

років Національним банком застосовувалось стягнення у вигляді виключення з Реєстру;

- фактично позбавляють прав осіб, які мають сертифікат аудитора банків і які за іншим місцем роботи брали участь в аудиторських перевірках банків (підписували звіт аудитора) у складі аудиторської фірми, до якої протягом останніх трьох років Національним банком застосовувалось стягнення у вигляді виключення з Реєстру, на здійснення професійної діяльності без наявних на те підстав та наслідків (як то позбавлення сертифіката), передбачених чинним законодавством, що регулює аудиторську діяльність та трудові відносини.

Пропонується врахувати вимоги діючих нормативних актів, або виключити цю норму.

4. *Невідповідність перспективному законодавству на нормам Директив ЄС*

Міжнародні стандарти аудиту, Директиви ЄС не передбачають розподіл аудиторів на аудиторів банків та будь-яких інших аудиторів.

Враховуючи вищезазначене, САУ вважає безпідставним встановлення норми в проекті змін до Положення щодо п'яти аудиторів, які мають сертифікати саме аудитора банків.

Крім того, Директивами Європейського Парламенту та Ради 2006/43/ЄС від 17.05.2006 «Про обов'язковий аудит річної звітності та консолідованої звітності» та 2014/56/ЄС від 16.04.2014, що вносить зміни до Директиви 2006/43/ЄС, Регламентом (ЄС) №537/2014 Європейського Парламенту та Ради від 16.04.2014 «Про особливі вимоги до обов'язкового аудиту у суб'єктів суспільного інтересу» декларується, що **будь-яка умова про призначення чи обмеження вибору суб'єктами господарювання зовнішнього аудитора, в тому числі відповідними категоріями чи переліком компаній, є недійсною.**

Регламентом передбачається, що в процедурі відбору об'єкту аудиту не слід обмежувати надання пропозицій з боку зовнішніх аудиторів та аудиторських компаній, що мають незначну частку ринку. Зазначеним Регламентом відзначається, що присутність на ринку більш дрібних аудиторських компаній сприятиме посиленню професійного скептицизму, незалежності зовнішнього аудиту та підвищенню якості аудиту.

САУ зазначає, що додаткові вимоги щодо надання документів не узгоджується з курсом, визначеним законодавчими актами України на демонополізацію, дерегуляцію ринків товарів та послуг в Україні відповідно до норм та принципів ЄС.

З огляду на зазначене, на думку САУ, запропонований Національним банком України Проект:

- не відповідає вимогам Міжнародних стандартів аудиту в частині підтримання належної системи контролю якості аудиторських послуг, належного планування та виконання завдань з аудиту;

- не відповідає фундаментальним принципам Директив та Регламенту Європейського Парламенту та Ради щодо вимог з обов'язкового аудиту суб'єктів господарювання

- передбачає необґрунтовані та завищені критерії, що надають аудиторам та аудиторським фірмам право на здійснення професійної діяльності;

- сприяє створенню несприятливих та дискримінаційних умов діяльності аудиторських компаній України та централізованому розподілу ринку між

обмеженим колом аудиторських компаній, зменшення рівня конкуренції у сфері аудиту банків. Зазначене посилюється тим фактом, що протягом останніх 3 років Аудиторська палата України не здійснювала сертифікацію аудиторів, які здійснюватимуть аудит банків.

Спількою аудиторів України запропоновано створити робочу групу з практикуючих фахівців з аудиту для доопрацювання зазначених змін до Положення.

Дані зауваження та пропозиції адресовані Департаменту методології Національного банку України.

Між іншим зазначимо, що Спілка аудиторів України неодноразово посилається на норми проекту Закону України № 6016-Д «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність» як на підставу обґрунтування незаконності Проекту. Що є не коректним, адже це лише проект Закону, навіть не прийнятий у першому читанні.

Зауважимо, що проект № 6016-Д закону «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність» (ініціатор – Міністерство фінансів України) є одним із двох законопроектів з аудиторської діяльності, які повинні бути розглянуті Верховною Радою України у першому читанні. Другий проект закону – під номером № 2534 та назвою «Про аудиторську діяльність» (ініціатори – народні депутати Кужель О.В., Галасюк В.В.) – за оцінкою фундаторів аудиту, є більш юридично коректним, а також спрямований на захист аудиторської спільноти, а не органів влади.

Чому ж тоді Спілка аудиторів України підтримує законопроект Мінфіну № 6016-Д та ігнорує більш вигідний для аудиторів законопроект № 2534? Яке ставлення до цих законопроектів пересічних аудиторів? Дане питання безумовно заслуговує додаткового дослідження та висвітлення.

Зауважимо, що Проект суперечить не просто чинному законодавству, але й Основному закону. Так, у статті 42 Конституції України зазначено наступне:

«Не допускаються зловживання монополією станом вищим на ринку, неправомірне обмеження конкуренції та недобросовісна конкуренція. **Види і межі монополії визначаються законом.**»

Положення про порядок ведення Реєстру аудиторських фірм, які мають право на проведення аудиторських перевірок банків, затверджується постановою Правління Національного банку України. Дане Положення є регуляторним актом, і аж ніяк не є законом. А тому, не може встановлювати види і межі монополії.

З огляду на зазначене, буде доречним дізнатися думку Антимонопольного комітету, а також Міністерства юстиції щодо даного Проекту.

Окрім того, слід звернути увагу на законодавчу підставу для прийняття Проекту. Адже кожен **підзаконний правовий акт приймається лише на підставі та в порядку, встановленому законом.** На даний момент Національний банк України не зазначає конкретну норму Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності», на підставі якої планується прийняти Проект.

*Редактор журналу
"Економіка. Фінанси. Право",
Юрисконсульт АФ "Аналітик"
Анна Туманян*

СПОСОБИ ЗАХИСТУ ПРАВ ВКЛАДНИКІВ БАНКІВ-БАНКРУТІВ

Питання захисту прав вкладників банків-банкрутів в Україні сьогодні актуальні найбільше. За інформацією прес-центру Національного банку України (далі за текстом - НБУ) станом на 1 січня 2017 року у реєстрі учасників Фонду гарантування вкладів фізичних осіб нараховувалось 99 банків – учасників. З 2014 р. лише один банк – ПАТ «КБ «Промекономбанк» виконав усі свої боргові зобов'язання на 100%. Постає питання: яка вірогідність отримання вкладниками банків-банкрутів своїх коштів за договорами банківського вкладу, якщо вже є рішення на їх користь, але виконавчою службою вкладнику повертається наказ про примусове виконання з підстав відсутності майна (коштів), на яке може бути звернено стягнення.

Серед основних причин неплатоспроможності банків є:

1) невжиття власником банку своєчасних, дієвих і достатніх заходів для поліпшення фінансового стану банку та приведення діяльності у відповідність до вимог законодавства України;

2) недотримання вимог щодо ідентифікації банком пов'язаних сторін;

3) непогашені кредити, видані юридичним особам – потенційно пов'язаним сторонам;

4) порушення угод з рефінансування НБУ;

5) шахрайство з боку власників та співробітників банку.

Аналізуючи чинне законодавство України та судову практику, пропонуємо розглянути деякі інші варіанти законного захисту своїх прав та інтересів на прикладі окремих банків, що знаходяться в процедурі ліквідації.

Одним із способів є подання до Господарського суду позовної заяви до НБУ про відшкодування шкоди. Що мається на увазі. Укладаючи договір банківського вкладу з банком і розміщуючи на ньому власні грошові кошти, вкладник виходив з того, що банк є потужною банківською установою, яка має високий рівень ділової репутації. Крім того, вкладник розраховував, що діяльність банку буде контролюватися НБУ, і у випадку порушення банком норм чинного законодавства, будуть вжиті належні заходи реагування з боку держави в особі НБУ, оскільки статтею 55 Закону України «Про Національний банк України» встановлено, що головна мета банківського регулювання й нагляду – це безпека та фінансова стабільність банківської системи, захист інтересів вкладників і кредиторів. Таке підтверджується і статтею 67 Закону України «Про банки і банківську діяльність». Банківський нагляд здійснюється у формі інспекційних перевірок і дистанційного нагляду. Тобто, саме НБУ, здійснюючи свої прями обов'язки щодо контролю за банківською системою, повинен вживати всіх заходів, щоб запобігти ймовірності банку стати проблемним або неплатоспроможним.

Крім того, стаття 56 Конституції України проголошує право кожного на відшкодування за рахунок держави або органів місцевого самоврядування мате-

ріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб під час здійснення ними своїх повноважень.

Прямими статтями є ст. 1166 Цивільного кодексу України, яка вказує, що майнова шкода, завдана неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю особистим немайновим правам фізичної або юридичної особи, а також шкода, завдана майну фізичної або юридичної особи, відшкодовується в повному обсязі особою, яка її завдала. Шкода, завдана фізичній або юридичній особі незаконними рішеннями, дією чи бездіяльністю органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування при здійсненні ними своїх повноважень, відшкодовується державою, АР Крим або органом місцевого самоврядування незалежно від вини цих органів (ч. 1 ст. 1173 Цивільного кодексу України).

Моніторинг неплатоспроможних банків показав, що значна частина банків мали фінансові проблеми ще за два-три роки до віднесення їх до категорії неплатоспроможних. Тобто, кожного року банки подавали свої фінансові звіти, але НБУ їх ігнорував, або надавав невиправдану кількість місяців/років для здійснення заходів по забезпеченню ліквідності, або здійснював рефінансування вже «померлої» банківської установи. Юридичною мовою це називається протиправною бездіяльністю НБУ.

Наприклад, відповідно до ухвали Солом'янського районного суду міста Києва від 31 травня 2015 р., Національне антикорупційне бюро продовжує досудове розслідування кримінального провадження № 5201600000000119 від 27 травня 2016 р., в рамках якого детективи НАБУ встановили, що в період 2014-2015 рр. службові особи НБУ, діючи умисно, зловживаючи своїм службовим становищем в інтересах третіх осіб, за попередньою змовою зі службовими особами ПАТ «Банк «Київська Русь», ПАТ «КБ «Південкомбанк», ПАТ «Міський комерційний банк», ПАТ «Автокразбанк», ПАТ «Терра Банк», АТ «Дельта Банк», КБ «Хрещатик», АТ «Банк «Фінанси та Кредит», АТ «Фінростбанк», ПАТ «Інтеграл-Банк» розтратили кошти НБУ на суму понад 12 млрд. грн. на користь цих комерційних банків шляхом їх незаконного рефінансування.

Аналогічною є ухвала Печерського районного суду міста Києва від 9 березня 2015 р. у справі № 757/13373/17-к щодо ПАТ «Дельта Банк».

З викладено вбачається причинний зв'язок між діями посадових осіб НБУ та завданою вкладнику шкодою, оскільки саме внаслідок цих дій/бездіяльності, вкладник не зміг повернути вкладені у банк грошові кошти, що є підставою для відшкодування заподіяної шкоди за рахунок держави в особі НБУ та звернення вкладника до суду з відповідним позовом.

Іншим способом захисту своїх прав є подання позовної заяви безпосередньо до акціонерів банку, які

володіють 10 і більше відсотками статутного капіталу. Звісно, позивачу (вкладнику) буде необхідно доводити суду те, що саме дії або бездіяльність акціонерів призвели банк до неплатоспроможності, але намагатися відсуджувати депозити у акціонерів варто. Таке право надано статтею 58 Закону України «Про банки і банківську діяльність», в якій зазначено, що банк відповідає за своїми зобов'язаннями всім своїм майном відповідно до законодавства. Учасники банку відповідають за зобов'язаннями банку згідно із законами України та статутом банку. Власники істотної участі зобов'язані вживати своєчасних заходів для запобігання настання неплатоспроможності банку.

Для прикладу, візьмемо ПАТ «Банк Петрокоммерц-Україна», в якому НБУ було встановлено порушення вимог щодо ідентифікації банком пов'язаних сторін.

За повідомленням прес-служби НБУ, НБУ прийняв рішення визнати Івана Шехавцова та Олексія Крупія власниками істотної участі в банку, так як незалежно від формального володіння, вони здійснювали вирішальний вплив на управління та діяльність банку протягом березня 2015 р. – лютого 2016 р.. Таке рішення ухвалив Комітет Національного банку з питань нагляду та регулювання діяльності банків, нагляду (оверсайту) платіжних систем 17 березня 2016 р.. Таким чином, на панів Шехавцова та Крупія поширюватимуться всі обов'язки та відповідальність, які за законом покладаються на власників істотної участі в банку.

Крім того, в Єдиному реєстрі судових рішень вже є розглянутий позов вкладника ПАТ «Всеукраїнський акціонерний банк» щодо повернення депозиту за рахунок акціонера - ухвалою Апеляційного суду

міста Києва від 5 липня 2016 р. у справі № 761/3002/15-ц зобов'язано власника банку – Олега Бахматюка особисто повернути вкладнику суму депозиту, що перевищує 200 тис. грн., які він отримав у вигляді компенсації від Фонду гарантування вкладів фізичних осіб.

Таким чином акціонери банків, причетні до їх банкрутства, зобов'язані відшкодувати вкладникам (фізичним або юридичним особам) збитки у розмірі суми, що перевищує суми повернутих Фондом гарантування вкладів фізичних осіб на підставі статті 58 Закону України «Про банки і банківську діяльність».

Враховуючи те, що Конституцією України та чинним цивільним законодавством України кожному гарантується право на судовий захист своїх прав та інтересів, рекомендуємо вкладникам відстоювати свої права та намагатися подавати позови про відшкодування шкоди за рахунок Національного банку України; за рахунок власники істотної участі в банку, користуючись викладеною у цій статті інформацією.

При цьому, для зібрання інформації щодо Вашого банку, необхідної для подання позову до відповідних суб'єктів цивільних правовідносин, складання таких позовів та щодо захисту в судових інстанціях Ваших прав як вкладника банку, рекомендую звертатись до адвокатського бюро «Володимира Головача», яке вже має відповідну судову практику з цих питань.

*Помічник адвоката
Адвокатського бюро "Володимира Головача",
Юрисконсульт АФ "Аналітик"
Вікторія Архипова*

ПРАВОМІРНІСТЬ ВСТАНОВЛЕННЯ ДОМОФОНУ. ПОЗИТИВНІ І НЕГАТИВНІ НАСЛІДКИ

XXI століття змушує українців долучатися до запровадження нових технологій та додаткових пристроїв охорони власного житла, наприклад, як домофон. Для одних – це додатковий захист від незнайомців, наркоманів, бомжів, для інших – це фізичні незручності, зокрема, для осіб похилого віку, перешкода доступу лікарів до квартири хворого, зайві фінансові витрати. Також треба не забувати про технічну небезпеку пристрою та про можливості безперешкодного зламу кодів домофонів. Постає питання, чи всі власники багатоквартирних та малоповерхових житлових будинків зобов'язані встановлювати домофонну систему, оплачувати витрати, пов'язані з таким установам та обслуговуванням.

Єдиний реєстр судових рішень вже має деяку напрацьовану базу щодо розгляду спорів, що виникають у зв'язку з установкою домофонів, тому аналізуючи судову практику та чинне законодавство України, розглянемо детальніше окремо кожне питання.

Так, в п. 3.1.4. Рішення Київської міської ради від 25 грудня 2008 р. N 1051/1051 «Про Правила благоустрою міста Києва» зазначено, що **утримання та благоустрій** прибудинкових територій **багатоквартирних** та **малоповерхових житлових будинків**, належних до них будівель та споруд **проводиться не мешканцями квартири, а власником або балансоутримувачем цього будинку**, або підприємством, установою, організацією, з якими балансоутримувачами укладені відповідні договори на утримання та благоустрій прибудинкових територій. Права та обов'язки балансоутримувача передбачені п. 2 ст. 24 Закону України «Про житлово-комунальні послуги», але власник або балансоутримувач зобов'язані, в тому числі, вживати заходів з охорони під'їздів житлових будинків згідно з розпорядженнями виконавчого органу Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації) за напрямками: організація служби консьєржів; встановлення домофонів з електронними замками; встановлення вхідних дверей посиленої конструкції до під'їздів та обладнання їх кодовими замками. При цьому, якщо балансоутримувач не є виконавцем, він укладає договори на надання послуг з іншим виконавцем. В тому числі, відповідно до ч. 2 ст. 10 Закону України «Про приватизацію державного житлового фонду», власники квартир багатоквартирних будинків та житлових приміщень у гуртожитку є співвласниками допоміжних приміщень у будинку чи гуртожитку, технічного обладнання, елементів зовнішнього благоустрою і обов'язані брати участь у загальних витратах, пов'язаних з утриманням будинку і прибудинкової території відповідно до своєї частки у майні будинку чи гуртожитках.

В багатоквартирних житлових будинках повноваження на укладення таких договорів від імені мешканців квартир, на сьогоднішній день, надані ОСББ або ЖБК, але тільки у випадку обов'язкової згоди 100% мешканців, висловленої на установчих зборах

власників квартир. Власники приватизованого житла мають право розпорядитися квартирою (будинком), кімнатою (кімнатами) у гуртожитку на свій розсуд та відповідно до п. 2 ст. 383 Цивільного кодексу України, усі власники квартир та нежитлових приміщень у багатоквартирному будинку є співвласниками на праві спільної сумісної власності спільного майна багатоквартирного будинку. Спільним майном багатоквартирного будинку є приміщення загального користування (у тому числі допоміжні), несучі, огорожувальні та несуче-огорожувальні конструкції будинку, механічне, електричне, сантехнічне та інше обладнання всередині або за межами будинку, яке обслуговує більше одного житлового або нежитлового приміщення, а також будівлі і споруди, які призначені для задоволення потреб усіх співвласників багатоквартирного будинку та розташовані на прибудинковій території. Тобто всі мешканці, які проживають у будинку, рівні в своїх правах на місця загального користування.

Недобросовісні підприємці, користуючись довірливістю і необізнаністю громадян, нехтуючи гарантованими державою правами, змушують їх в добровільно-примусовому порядку укладати договори щодо встановлення домофонів, сплачувати послуги монтажу/демонтажу, а також щомісячну абонентську плату за обслуговування домофонів (ремонтні та сервісні послуги).

Згідно думки спеціаліста (опублікованої на сторінці <http://nvip.com.ua/>), «ця афера є незаконною. Свої послуги фірма пропонує нав'язливо. Її представники не просто вивішують рекламу про своїх послуги, а й самі збирають збори жильців і встановлюють відсоток жильців. Тобто самі регулюють весь процес установки домофонів, складають протокол зборів, ставлять свої умови договору. Але такого права немає жодна фірма. Саме тому домофонники й наймають “старших по під'їзду”. У випадку форс-мажору велика частина відповідальності лежить на них. Двері ставлять при “загальній згоді”, а незгодним – пропонують купити ключі (чи дають безкоштовно), але в будь-якому випадку вимагають підпис як згодного на встановлення дверей. Так ось, якщо не хочете – не ставте. І не беріть ніяких ключів, ні задарма, ні за гроші. А на їх питання: “Як же ви потрапите в квартиру?” Відповідайте: “Як і раніше”. Далі йтиме психологічна війна. У незгодних на квартирних дверях зникають ручки, відключаються ліфти, з'являються купи лайна на самому видному місці. Але переживати не варто – довго вони не протягнуть. Адаже за законом, достатньо одного незгодного, щоб накласти право вето на цю витівку.». Крім того, на сторінці в мережі інтернет (<http://realt.avisio.ua/uk/news?id=df3be4f3-4c4d-4a01-8f98-5d626cc07012>) можна ознайомитися з думкою інших фахівців з цього питання.

Кожен українець повинен знати, що, по-перше, згідно Конституції України – ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності; право приватної власності є непорушним (ст. 41). Україна є

соціальною, правовою державою, в якій найвищою соціальною цінністю визнається людина, її життя і здоров'я, недоторканність і безпека. **Право людини на житло є загально визнаним.** Згідно з Конституцією України це право, як і інші конституційні права, є невідчужуваним, непорушним і рівним для всіх без будь-яких обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками, воно не може бути скасоване і обмежене, крім випадків, передбачених Конституцією України (Рішення Конституційного Суду України від 10.06.2010 р. у справі № 1-38/2010 щодо офіційного тлумачення Закону України «Про приватизацію державного житлового фонду»). Тобто встановлюючи домофон без згоди власника квартири та обмежуючи доступ у під'їзд, компанії порушують право власності на квартиру та створюють перешкоди в користуванні загальною площею парадного і ускладнюють для них доступ до власного житла. Такі громадяни можуть звернутися до власника (балансотримувача) будинку, поліції або прокуратури із заявою про заборону встановлення домофону, або з обґрунтованою скаргою з вимогою усунути перешкоди в користуванні приватною власністю (квартирою), а також подати позов до суду на фірму, яка встановлює домофон в порядку цивільного законодавства на підставі ст. 358, 369, 382 та 383 Цивільного кодексу України, Закону України «Про захист прав споживачів» та ст. 9 Житлового кодексу Української РСР.

Судова практика показує (наприклад, рішення Оболонського районного суду міста Києва у справі № 2-1742/07), що іноді судді приходять до висновку, що незгодні з установкою домофонів мешканці порушують права інших співвласників, яких обмежили в праві користування спільною сумісною власністю у вигляді допоміжних приміщень, посилаючись на ст. 316 (правом власності є право особи на річ (майно), яке вона здійснює відповідно до закону за своєю волею, незалежно від волі інших осіб), ст. 319 (при здійсненні своїх прав та виконанні обов'язків власник зобов'язаний додержуватися моральних засад суспільства. Власник не може використовувати право власності на шкоду правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства) та 321 (ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності чи обмежений у його здійсненні) Цивільного кодексу України.

В такому випадку, у разі незгоди, громадяни мають право звернутися до суду з позовною заявою про усунення перешкод для вільного доступу в свою квартиру. При цьому, з метою підвищення шансів для вирішення справи на свою користь, власник квартири повинен зібрати підписи інших незгодних мешканців цього будинку, ніде не повинен ставити підпис про надання згоди на встановлення домофону, купувати чи отримувати безкоштовно від компанії-установника ключі від під'їзду (що доводить мовчазне погодження, в іншому випадку необхідно доводити у суді, що Ви були вимушені їх взяти у зв'язку з неминучою, невідворотною обставиною та необхідністю потрап-

ляння у будинок, в якому знаходиться Ваша квартира), всі відносини і переговори здійснювати у письмовій формі. До позову необхідно буде додати: доказ на підтвердження права власності на квартиру; доказ на підтвердження відсутності згоди всіх співвласників на розпорядження майном, що є у спільній сумісній власності; доказ на підтвердження відмови фірми, яка встановлює домофон, забезпечити безперешкодне і безоплатне користування квартирою і об'єктами спільної сумісної власності; також, у разі наявності, доказ на підтвердження руйнування сталевих вхідних дверей з кодовим замком в під'їзд або виклик співробітників поліції (в т.ч. заяви, скарги).

По-друге, нав'язуючи покупку ключів від домофону, порушуються вимоги Закону України «Про захист прав споживачів». Статтею 22 передбачено судовий захист прав споживачів, які вважаються в будь-якому разі порушеними, якщо при реалізації продукції будь-яким чином порушено право на свободу вибору продукції, на свободу волевиявлення споживача; при наданні послуги, від якої споживач не може відмовитись, а одержати може лише в одного виконавця, виконавець нав'язує такі умови одержання послуги, які ставлять споживача у нерівне становище порівняно з іншими споживачами та/або виконавцями; порушується принцип рівності сторін договору, учасником якого є споживач; будь-яким чином (крім випадків, передбачених законом) обмежується право споживача на одержання необхідної, доступної, достовірної та своєчасної інформації про відповідну продукцію (ст. 21). Крім того, п. 1 ст. 14 цього Закону вказує, що споживач має право на те, щоб продукція за звичайних умов її використання, зберігання і транспортування була безпечною для його життя, здоров'я, навколишнього природного середовища, а також не завдавала шкоди його майну.

Позитивним у встановлення домофону є контроль з боку мешканців щодо проникнення у під'їзд сторонніх людей та оперативне відчинення вхідних дверей для відвідувачів, але є і негативні наслідки. По-перше, це особливо стосується людей похилого віку, які, у разі відсутності домофону, змушені щоразу зустрічати біля під'їзду (спускатися до низу та відкривати двері) своїх родичів, знайомих, лікарів, майстрів з ремонту та інших відвідувачів. Крім того, при встановленні домофону, сплачується щомісячна абонентна плата, яка не є фіксованою, тобто її розмір може змінюватися у зв'язку з підвищенням цін на послуги. По-друге, це технічні несправності. Наприклад, при відключенні світла замок блокується і двері неможливо відкрити навіть ключем без втручання електромонтерів чи спеціалістів сервісного центру компанії, що встановлювала даний домофон. Крім того, у зв'язку з тим, що домофон є електроприладом, існують непоодинокі випадки ураження струмом (наприклад, в дощову погоду), навіть такі, що призвели до загибелі людини. За звичай, причиною є відсутність спеціального контролю, обслуговування та регулярного тестування домофону фірмою, що його встановлювала, а також низька якість приладу чи неправильне його встановлення. По-третє, немає жодних гарантій безпеки, так як домофон не зупиняє зловмисників потрапляння до будинку – зателефону-

вавши у будь-яку квартиру, вони можуть представитися або працівником пошти, або лікарем чи працівником ремонтних служб, чи ще будь-ким і їм обов'язково відкриють. Також за допомогою домофону легко з'ясувати відсутність господарів у квартирі. Крім того, вхідні двері з магнітним замком можна відкрити ривком за допомогою сили. Вчетверте, в Інтернеті можна знайти матеріали, в яких перераховані максимально ефективні майстер коди, які використовуються фахівцями сервісної служби виробників домофонів. Основне завдання майстер кодів – це відкриття під'їзної двері, в якій вмонтовано домофон, без ключа і отримання доступу до будь-якого під'їзду будинку. Можна знайти всі найвідоміші і використовувані майстер коди (перевірені і надійні) для різних марок домофонів, наприклад, «Цифрал», «Метаком», «Елтіс». Існує навіть універсальний ключ, який є найефективнішим і швидким способом відкриття дверей, що спрацьовує у 95% випадків.

Отже, підсумовуючи сказане, кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей (стаття 68). Згідно з пунктом 2 ст. 369 Цивільного кодексу України, розпорядження майном, що є у спільній сумісній власності, здійснюється за згодою всіх співвласників. Тому, для встановлення домофону необхідна обов'язкова згода 100% мешканців будинку, оскільки всі вони мають рівні права на місця загального користування в будинку, а з точки зору цивільного законодавства, установка на дверях такого замка буде створювати для небажаючих перешкоди в користуванні загальною площею парадного і утруднить для них доступ до власного житла. Як компроміс, власники, що

«проти», можуть надавати свій дозвіл на встановлення домофону за умови безоплатного отримання ключів доступу в кількості мешканців квартири плюс один запасний. Само собою, оплачувати будь-які витрати, пов'язані з установленням та обслуговуванням домофонної системи, такі власники не зобов'язані.

Якщо додаткові послуги з благоустрою вашого парадного не передбачаються жодним договором, то отримувати їх, і відповідно, оплачувати, не маючи на те бажання, зовсім не обов'язково, адже нав'язати послугу ніхто не може. Але, якщо існує підписаний вами договір на встановлення домофону, виконувати обов'язок з оплати послуг доведеться. Для тих, кого не турбує моральна сторона питання (мирне співіснування з сусідами, інше), виникнення відповідних труднощів при зустрічі відвідувачів та тих, хто принципово не хоче користуватися такою послугою, а договір підписав, є шанс відстояти своє небажання в судовому порядку, вимагаючи розірвання договору згідно з нормами цивільного законодавства.

Ми, зі своєї сторони та на думку, вказаних вище фахівців, радимо громадянам, які бажають захистити свою квартиру, зробити індивідуальний захист: установити гарні двері, надійний замок, поставити на сигналізацію, застрахувати. Це буде більш значущий захист, аніж закриті двері у під'їзді, які нікому і нічого не гарантують.

*Помічник адвоката
Адвокатського бюро "Володимира Головача",
Юрисконсульт АФ "Аналітик"
Вікторія Архипова*

АУДИТОРСЬКА ФІРМА

AUDIT FIRM

АНАЛІТИК

ANALITIK

Зайсанне діяльність на підставі Свідоцтва про внесення
в Реєстр суб'єктів аудиторської діяльності №0030

- Прибуток вашого ресторану нижчий за очікувані розрахунки?
- Ви бажаєте виявити можливі факти шахрайства персоналу?
- Ви не впевнені в достовірності звітів, наданих вашим бухгалтером?

МИ ДОПОМОЖЕМО ВАМ:

- ✓ Запровадимо ефективну систему внутрішнього фінансового контролю та управлінського обліку
- ✓ Ведення незалежного бухгалтерського обліку
- ✓ Визначимо начвність ознак шахрайства з боку матеріально відповідальних осіб та персоналу
- ✓ Проведемо моніторинг та визначити основні ризики фінансово-господарської діяльності
- ✓ Проведемо аудиторську перевірку
- ✓ Мінімізуємо витрати та збільшимо доходи
- ✓ Надамо консультації

044 278-05-88

096-221-88-61

050-735-43-41

af.analitik.ua@gmail.com

Аудиторська фірма «Аналітик» пропонує аутсорсинг бухгалтерських послуг!

Аутсорсинг бухгалтерського обліку – це передача ведення бухгалтерського обліку сторонній фірмі.

Які ж переваги аутсорсингу бухгалтерських послуг?

1. **Значна (!) економія коштів** на ведення бухобліку:

- економія за бухгалтерські послуги, за які **Ви нам платитимете принаймні на 1000 гривень менше, ніж штатному бухгалтеру;**
- економія на програмне забезпечення (1С, Медок, Ліга Закон тощо);
- економія на утримання офісу, комп'ютерної техніки.

2. Відтепер податкові та інші інспекції – це наші проблеми!

Ми беремо на себе повну матеріальну відповідальність за якість наданих бухгалтерських послуг, включаючи можливі санкції.

3. З нами Ви можете забути про головний біль з постійними пошуками бухгалтера, який у будь-який час може піти від Вас на іншу роботу.

4. Ми не йдемо у відпустку та не беремо лікарняний. Наша фірма справді гарантує безперервне та якісне ведення бухгалтерського обліку.

І нарешті – з нами Ви не тільки отримаєте якісні бухгалтерські послуги. За додатковою домовленістю ми забезпечимо Вас необхідними податковими, юридичними консультаціями, аудиторськими послугами різного характеру.

Все що Вам потрібно – це:

- періодично передавати нам первинну бухгалтерську документацію;
- щомісячно отримувати від нас інформацію про податки та інші обов'язкові платежі;
- укласти із нами договір.

Зробіть вибір, вигідний для Вас!

(044)278-05-88

(097)178-90-89

(066)178-20-42

www.af-analitik.com.ua